

Population Research Center
University of Groningen

**INDEX
KOSOVA**

*Joint venture with BBSS
Gallup International*

Trudnoća i Planiranje Porodice na Kosovu

Kvalitativno istraživanje

Decembar 2006

TRUDNOĆA I PLANIRANJE PORODICE NA KOSOVU

AUTORI: VLORA BASHA, INGE HUTTER

Decembar 2006

SADRŽAJ

5 LISTA AKRONIMA I SKRAĆENICA

7 PREGLED

11 UVOD: STUDIJA O ABORTUSU NA KOSOVU

12 Pitanja i ciljevi

13 Metodologija

14 Izveštaj

17 PRVO POGLAVLJE DRUŠTVO U PROMENAMA NA KOSOVU

17 MODERNIZACIJA I SIROMAŠTVO

19 PORODICA

20 PROMENE U ŽIVOTIMA ŽENA

21 ODNOSI

22 MIŠLJENJA O SEKSUALNIM ODNOSIMA PRE BRAKA

25 RAZMATRANJE SEKSUALNE ORJENTACIJE

25 ZAPAŽANJA O TRUDNOĆI I PRENATALNOJ NEZI

26 Podrška porodice

27 Nega majki

27 Prenatalne službe

31 DRUGO POGLAVLJE IZAZVANI ABORTUS

32 ZAPAŽANJA O ABORTUSU: NEKE RAZLIČITOSTI

34 RAZLOZI ZA ABORTUS - SREDSTVA PLANIRANJA PORODICE?

34 Finansijski razlozi

35 Kompleks bake

35 Odabir pola

36 "Spontani" pobačaji

36 Previše česte i mnogobrojne trudnoće

37 Žene koje su previše mlade

37 'Stvari o kojima ne pričamo'

38 POZNAVANJE METODA ABORTUSA

39 PRIMEČENE POSLEDICE ABORTUSA

40 OSEĆANJA NA TEMU ABORTUSA

41 TEMPIRANJE ABORTUSA

42 GDE OBAVITI ABORTUS (U DATE NASPRAM NEUDATIH)

47 TREĆE POGLAVLJE UPOTREBA KONTRACENCIJE

49 ABORTUS, A ONDA KONTRACENCIJA?

50 UNUTAR MATERIČNI APARAT (IUD)

52 PILULE ZA "SPREĆAVANJE TRUDNOĆE"

53 UPOTREBA KONDOMA

55 "PREKIDANJE KAD JE NAJSLAĐE" : COITUS INTERRUPTUS METHOD

**59 ČETVRTO POGLAVLJE PREGLED, ZAKLJUČAK, DISKUSIJA I
PREPORUKE**

60 ABORTUS

61 KONTRACENTIVI

63 PREPORUKE

66 ANEKS 1 PLAN UZIMANJA UZORAKA

67 ANEKS 2 INSTRUMENTI KORIŠĆENI U STUDIJI

LISTA AKRONIMA I SKRAČENICA

UNFPA	Fond Ujedinjenih Nacija za stanovništvo
PRC	Centar za istraživanje stanovništva
UNDP	Program Ujedinjenih Nacija za razvoj
KHDR	Izveštaj o rastu stanovništva na Kosovu
SPGS	Specijalni predstavnik generalnog sekretara
PPFA	Američka federacija za planiranje roditeljstva
NVO	Nevladina organizacija
IUD	Unutar materična sprava
K-Albanka	Kosovska Albanka
K-Albanac	Kosovski Albanac
K-Srpkinja	Kosovska Srpkinja

PREGLED

Ovaj izveštaj opisuje zapažanja i mišljenja žena i muškaraca na temu abortusa i kontracepcije u društvu koje se menja na Kosovu. Ova zapažanja i mišljenja su povezana sa društvenim okolnostima kao što su loši ekonomski uslovi na Kosovu ali i modernizacija, uticaj dijaspore koja omogućava neophodnu finansijsku pomoć porodicama u otadžbini, menjanje mišljenja o seksu pre braka i drugim seksualnim odnosima, menjanje vrednovanja trudnoće i prenatalne nege koje su obezbeđene u zdravstvenim ustanovama i iznad svega menjanje pozicije žene u društvu.

Da bi smo dublje proučili razloge i mišljenja za biranje abortusa i zapažanja o abortusu u vezi sa kontrolom rađanja, istraživanje je uključena i kalitativna studija gde su diskusije sa fokus grupama i dubinski intervjui sprovedeni kako u ruralnim tako i u urbanim oblastima Kosova.

Diskusije sa fokus grupama i dubinski intervjui su otkrili da je abortus sasvim uobičajen na Kosovu. Udate i neudate žene su pokazale razlicita zapažanja, razloge i posledice abortusa.

Abortus je uglavnom prihvaćen ako je izvršen zbog zdravstvenih razloga, abnormalnosti fetusa i silovanja. Takođe, opšte mišljenje među udatim ženama je da je abortus prihvatljiv. Finansijski uslovi su glavni razlog koji vodi žene da odaberu abortus (nemogućnost izdržavanja još jednog deteta). Ostali

razlozi su: nova trudnoća ubrzo posle rođenja deteta, odsustvo želje za još jednim detetom, favorizovanje sinova (polna selekcija) i kompleks bake (biti trudna i postati baka u isto vreme).

Abortusi među neudatim ženama se ‘ne pominju’. Iako se mišljenja o seksualnim odnosima pre braka menjaju, narocito u Prištini, mišljenja o ženama koje zatrudne pre braka i njihovom potrebom za abortusom, još uvek oslikavaju fundamentalno tradicionalne vrednosti (muškarci moraju da ožene devojku). Mladići se drže dvojnog morala: oni misle da bi seksualni odnosi pre braka trebalo da postoje, ali oni ne bi oženili devojku koja je imala seksualne odnose pre braka.

Coitus interruptus (povlačenje penisa pre ejakulacije) je najpopularniji i najzastupljeniji metod kontrole rađanja. Nažalost, žene koje zavise od njihovih muževa da sprovedu uspešno ovaj metod, ponekad zatrudne zbog njihove nepažnje. Učesnici su istakli slučajevne nepažnje muževa koja je uzrokovana pijanstvom. Učesnici su takođe istakli važnost obostranog poverenja između muža i žene tokom korišćenja ovog metoda.

Žene ukazuju da su glavne mane korišćenja modernih sredstava kontracepcije, kao što su pilula, kondom i IUD, primećene nepoželjne pojave svih ovih metoda iako postoji veliki nedostatak informacija koje su to stvarno nepoželjne pojave. Vecina žena dobija informacije o kontracepciji putem glasina (‘rekla-kazala’) od prijatelja, komšija, rođaka a ne direktno od profesionalaca. Kondomi su jako popularni među mladima. Ovo je uglavnom tako zahvaljujući informativnim kampanjama o prevenciji HIV-a (a ne zbog prevencije trudnoće).

Preporuke za tvorce politike i aktiviste da se fokusiraju na obezbeđivanje informacija tako da bi žene mogle informisane da donose odluke, kao i savetovanje kako za abortus tako i za kontracepciju, povećavanje kvaliteta prenatalne nege i obezbeđivanje seksualnog obrazovanja naročito za omladinu.

UVOD: STUDIJA O ABORTUSU NA KOSOVU

Studije o reproduktivnom i opštem zdravlju su sprovedene na Kosovu uključujući pitanja zdravlja žena i muškaraca kao i pitanje abortusa. Procene UNFPA (2000) pokazuju da na svakih 100 živorođenih izvrši se 4.8 abortusa. U 2002 godini, UNFPA je podnela izveštaj o 5 abortusa na svakih 100 živorođenih. Obe procene su iz podataka sakupljenih iz bolnica, a ne privatnih klinika. S obzirom da se veliki broj abortusa izvodi u privatnim klinikama ovi brojevi su nepotpuni.

Nijedna od ovih studija nije temeljno pokrila pitanje abortusa. Opšti društveni stavovi o abortusu nisu dokumentovani, kao ni razlozi za abortus i njegove posledice.

Cilj ovog izveštaja je da popuni tu prazninu, ne samo sakupljajući i predstavljajući informacije na sve ove teme nego i formulisanjem preporuka kako za kreiranje politike tako i za intervencije na Kosovu.

Ova studija o abortusu je pokrenuta od strane Fonda Ujedinjenih nacija za stanovništvo (UNFPA) na Kosovu. UNFPA/Kosovo je ustanovljen u julu 1999 godine kao deo programa hitne reakcije sa opštim ciljem usoptavljanja osnovnih i sigurnih uslova za žene i njihovu novorodjenčad. Trenutno

UNFPA doprinosi obučavanju zdravstvenih radnika po pitanju reproduktivnog zdravlja i promociji reproduktivnog zdravlja među muškarcima, ženama i omladinom.

Studija je pokrenuta od strane Centra za istraživanje stanovništva (PRC) Univerziteta Groningena (Holandija) i Index Kosova u zajedničkom poduhvatu sa BBSS Gallup International (Kosovo) kao lokalnim partnerom za implementaciju.

Istraživanja nisu uzela u obzir pravi istraživački metod za proučavanje abortusa zato što sakupljeni podaci nisu pouzdani ili relevantni s obzirom na osetljivost teme. Uloga abortusa u ženskoj plodnosti i zdravlju, njihovi motivi za biranje abortusa i uvid u reproduktivni život žena na Kosovu su sve pitanja koja zahtevaju veću vezu i poverenje između istraživača i ispitanika. Zbog toga, su upotrebljavane kvalitativne istraživačke metode da bi se obezbedile pouzdane i temeljne informacije o abortusu.

Pitanja i ciljevi

Studije je imala primarni cilj da prouči:

Istoriju trudnoće: Koja je istorija trudnoće žene (trudnoća, pobačaji, abortusi, mrtvorodjeni, živorodjeni)? Koja je posle porođajna nega i sluzbe bili primenjeni?

Neželjene trudnoće: Koje mogućnosti žene misle da imaju kada nose neželjenu trudnoću? Zašto je njihova trudnoća neželjena? Da li su bilo koja sredstva kontracepcije korišćena (tradicionalna / moderna)? Koje je njihovo znanje o kotracepciji? Kada je abortus mogućnost? (da li su udate, neudate, jednakost, godište, broj sinova / ćerki, zdravlje)?

Kako žene donose **odluke?** Koja su pitanja uzeta u obzir? Koje korake one čine? Gde dobijaju informacije?

Mesto i informacije: Šta žene misle po pitanju mesta gde mogu da obave abortus? Gde (ruštvenim / javnim klinikama)? Šta žene misle, kako se sprovodi procedura? Da li je obezbeđena bilo koja informacija po pitanju službi, metoda, kako se obavlja? Ko daje informacije? Da li informacije daju zdravstvene službe, zdravstveni radnici ili druge žene u zajednici?

Društveni kontekst: Koga žene konsultuju? Gde dobijaju informacije; sa kim razgovaraju o tome? Da li je ženama potrebna dozvola, od koga? Koji je uticaj muževljeve porodice, muža / patrijahalno-linearno društvo? U vezi sa ovim:

Polni kontekst: Da li žene donose nezavisne odluke ili zavise od drugih (vidi

gore)? Koji je uticaj statusa žene u društvu na Kosovu? Da li favorizovanje pola ima ulogu u abortusu? Da li je izbor abortusa drugačiji u odnosu na to da li je dete muškog ili ženskog pola?

Kulturni kontekst Kosova: Koju ulogu u kulturi imaju deca? Da li postoje polne razlike? Šta abortus i kontracepcija znače ženama i uopšte društvu na Kosovu?

Metodologija

Da bi se postigli ovi ciljevi, Index Kosova je ušao u zajednički poduhvat sa BBSS Gallup International i sproveli su 19 diskusija sa fokus grupama i 18 dubinskih intervjua. Korišćenjem ovih metoda skupili smo opšte informacije u razgovorima sa ženama koristeći diskusije fokus grupa; i više sa dubinskim intervjuiima o abortusu, intervjuisanjem žena koje su uradile abortus.

Sproveli smo diskusije fokus grupa i dubinske intervjue u

- Prištini, Prizrenu i Mitrovici, na pod-uzorku među kosovskim Albancima i
- Mitrovici i Čaglavici na srpskom pod-uzorku;

U uzorke su uključene i urbane i ruralne žene.

Od 19 diskusija sa fokus grupama, 12 su sprovedene sa Kosovskim Albancima, 4 sa Kosovskim Srkinjama, 2 sa muškarcima (Priština i Prizren) i 1 grupa sa ginekolozima (Priština).

Proces nasumične selekcije učesnika za diskusije fokus grupa bio je mnogo lakši od odabira učesnika po odgovarajućem uzorku za dubinske intervjue. Učesnici u fokus grupama, uglavnom žene, govorile su slobodno o abortusu uopšte i pričale su priče o njihovoj rodbini i prijateljima. Ipak, ustručavale su se da raspravljaju o njihovim ličnim iskustvima.

Dubinski intervjui su sprovedeni sa ženama koje su imale abortus. Većina ispitanika morala je da bude tražena od kuće do kuće u određenim oblastima od strane osoblja Index Kosova. Dubinski intervjui su podeljeni među različitim etničkim grupama žena na Kosovu. Sledeći intervjui su sprovedeni sa ženama koje su imale abortus; 9 dubinski intervjui sa kosovskim Albancima, 6 sa kosovskim RAE ženama i 3 sa kosovskim Srkinjama.

Izveštaj

U prvom poglavlju opisujemo društvo koje se menja na Kosovu da bi u potpunosti razumeli abortus i kontracepciju u ekonomskom, društvenom, polnom i kulturološkom kontekstu društva. Ukratko, mi opisujemo ekonomsku situaciju i društvene tranzicije koje su se desile od konflikata 1999 godine; menjanje pozicije žene; menjanje mišljenja o seksualnim odnosima pre braka i ostalim seksualnim ponašanjima; kao i menjanje opažanja trudnoće i prenatalne nege.

Drugo poglavlje, srž ovog izveštaja, opisuje opšta zapažanja abortusa, primećenih razloga i posledica, primećenih metoda, stavova i iskustava, iznešenih od učesnika i fokus grupa i dubinskih intervjua.

Treće poglavlje opisuje mišljenja u vezi sa upotrebom kontracepcije i ističe opštu dominantnost coitus interruptus metoda (povlačenja penisa pre ejakulacije).

Četvrto poglavlje sumira rezultate i otkrića, i zaključuje sa preporukama i za kreiranje politike i intervencije na polju abortusa i upotrebe kontracepcije.

PRVO POGLAVLJE DRUŠTVO U PROMENAMA NA KOSOVU

Kosovo trenutno prolazi kroz tranziciju koja je promenila i modifikovala celokupni tok života ljudi. Neki ljudi su se adaptirali veoma dobro na ove promene usvajajući modernizovani evropski životni stil, ali ogromna većina nastavlja da živi na tradicionalni način. Sada postoji mešavina dva ekstremna životna stila u jednoj kulturi i na jednoj lokaciji. U Prištini i drugim velikim gradovima na Kosovu nailazimo na modernizaciju svih životnih vrednosti, stila i ritma života. Međutim, u manjim gradovima i u ruralnim oblastima Kosova postoje mesta koja jos uvek nisu dotaknuta modernizacijom i ostaju karakterisana tradicionalnim načinom života. Linija između ova dva ekstrema je jako tanka. Postavlja se pitanje: Da li društvo na Kosovu želi da da zadrži tradicionalne načine ili da se modernizuje.

MODERNIZACIJA I SIROMAŠTVO

Proces modernizacije na Kosovu je počeo tokom 1970-1980-ih, kada je počela industrijalizacija i urbanizacija i zvanično obrazovanje. Ovaj proces je doveo do kraja tipično tradicionalnog načina života i velikih patrijahalnih porodica na Kosovu. Tokom 1990-ih, nakon što je Kosovu oduzeta autonomija od strane Miloševićevog režima, veliki broj ljudi emigrirao je u zapadne zemlje (Nemačku, Švajcarsku, Skandinaviju, itd.). Za mnoge porodice koje su imale male prihode ili nikakve uopšte a jake porodične veze sa porodicom

koja živi u inostranstvu, dijaspora je postala izvor prihoda. Čak i danas, posle konflikta iz 1999. godine i nakon što se završila faza hitne obnove, Kosovo se još uvek suočava sa siromaštvom i lošim ekonomskim uslovima. Prema izveštaju o rastu stanovništva na Kosovu (KHDR) 2004¹, stopa nezaposlenosti u 2004 bila je 44 procenata od ukupnog broja stanovnika (39 procenata među muškarcima i 58 procenata među ženama). Prema istom izveštaju, 47 procenata populacije živi u siromaštvu (sa 2 \$ dnevo po osobi), dok 13 procenata živi u krajnjem siromaštvu (sa 1 \$ dnevno po osobi). Ministarstvo rada i socijalne politike procenjuje da je stopa nezaposlenosti za 2006, 40 procenata od ukupne radničke klase. Nadalje, prema KHDR 2004², prosečno domaćinstvo u 2004 broji 6.5 članova po domaćinstvu, dok se smatra da je stopa nepismenosti 6 procenata (3 procenata muškaraca i 9 procenata žena) i prosečni mesečni prihod je veoma nizak (t.j.136 Eura za muškarce i 42 Eura za žene). Kosovo ima mladu populaciju, sa 33 procenata mlađim od 15 godina³.

Brojke navedene gore otkrivaju da žene imaju nezavidnu ulogu u društvu. Iako su institucije kao i lokalni i internacionalni NVO pokušavali da unaprede status žena u društvu, brojevi pokazuju da je polna nejednakost jos uvek velika. Ovo utiče na mogućnosti žena u donošenju odluka.

Zakon o jednakosti među polovima koji je odobren od Skupštine Kosova i proširen od strane specijalnih predstavnika generalnog sekretara (SPGS) Ujedinjenih nacija, je trenutno na snazi na Kosovu. Međutim, ne postoji način da se proceni kako i kada se primenjuje ovaj zakon u institucijama i javnom životu na Kosovu. Jedan dobar primer primenjivanja polnog balansa je među političkim partijama i u Skupštini Kosova, gde žene ispunjuju kvotu učešća od 30 procenata. Ipak, ako neko pažljivo posmatra zasedanje parlamenta, mogao bi da primeti da je učešće žena u debatama poprilično malo u poređenju sa muškarcima (brojeći koliko puta žene govore tokom zasedanja). Prema studiji Glas žena⁴, žene smatraju da muškarci jos uvek imaju više prava i prava iznad prava žena. Zbog toga. Zakon o jednakosti među polovima nije jos uvek u potpunosti implementiran u javnom životu i javnim institucijama.

Uzimajući u obzir položaj žena u društvu, porodiljsko bolovanje je tema na Kosovu. Prema Osnovnom zakonu rada na Kosovu ⁵, žena radnik ima pravo na najmanje 12 nedelja plaćenog porodiljskog bolovanja do rođenja deteta. Ovo bolovanje se smatra radnim periodom i trebalo bi da bude plaćeno od poslodavca po stopi ne manjoj od dve trećine plate žene. Ovo je uglavnom slučaj u javnom sektoru. U privatnom sektoru ova pravila se ne primenjuju u

mnogim slučajevima. Ako je žena zaposlena u privatnom sektoru i udata je, trudnoća može da ugrozi njen posao. Prema studiji Glas žena⁶, sve žene na Kosovu bi želele da imaju porodiljsko bolovanje od 12 meseci. Ako žena zaposlena u javnom sektoru odluči da se vrati na posao nakon tri meseca, i unajmi babysitter-ku, to bi koštalo približno prosečnoj plati koja je prema ukupnom budžetu Kosova, 213 Eura.⁷

PORODICA

Organizacija i funkcionisanje porodice u kosovskom društvu je uglavnom determinisano “knjigom zakona” pod nazivom “Kanuni i Lekë Dukagjinit” (“Zakonik Leke Dukadinija”). Ova knjiga zakona je bila poštovana od svih članova društva, posebno u ruralnim oblastima, a oni koji nisu poštovali ova “pravila”, bili su kažnjavani. Veći deo kosovske kulture i mentaliteta proizilazi iz ovih pravila. Uprkos nedavnim kulturnim promenama, neki aspekti “knjige zakona” ostaju ili bivaju delimično prilagođeni današnjim okolnostima.

Patrijalna porodica još uvek postoji na Kosovu. Otac ili najstariji muškarac u porodici igra glavnu ulogu u donošenju svih odluka za sve članove porodice. Muškarac u porodici još uvek donosi konačnu odluku. Skoro je nemoguće usprotiviti mu se ili ga ne poslušati i pri tome ostati u dobrim odnosima sa njim. Studija Glas žena⁸ je otkrila da iako polovina ispitanih žena tvrdi da odluke o vaspitanju deteta podeljene između muža i žene, 50 procenata od svih se slaže da je “dobro ako su u braku muškarci i žene jednaki, ali najbolje je ako muškarci imaju poslednju reč”.

Tipična uloga majke je da pruža ljubav i negu za decu i muža, uključujući kuvanje, čišćenje i sve ostale kućne poslove.⁹ Prema studiji Glas žena¹⁰, 64 procenata žena sa 1-4 godina škole se “potpuno slaže” sa stavom da je “većina kućnih poslova naravno posao žena” dok je 28 procenata žena sa više od 13 godina škole se potpuno slaže sa ovim stavom. Prema “Kanuni i Lekë Dukagjinit”, muškarac, glava porodice, ima sva prava u donošenju odluka i obaveza, a žena ima pravo “samo da traži hranu i odeću” od njenog muža¹¹. U mnogim porodicama, ovo je još uvek pravilo i žena je tretirana kao sluga porodice.

Uzimajući u obzir loše ekonomske uslove sa kojima su ljudi suočeni danas, većina članova porodice je zauzeta traženjem posla. Kao rezultat toga, neke

žene nalaze posao, naročito u urbanim delovima. Zaposlena žena obezbeđuje hranu i neophodnosti za porodicu i postaje poštovanija zbog njenog ekonomskog doprinosa. Porodice postaju finansijski zavisne od žena koje su zaposlene, što njima daje više prava u rešavanju porodičnih pitanja. Ovo je jedan od razloga zašto se organizacija i tip porodice promenio od striktno patrijahalnog do modernije porodice zasnovane na polnoj jednakosti.

Svesnost da deca imaju prava se širi zahvaljujući obrazovanju (konvencija o pravima deteta je uključena u školske udžbenike). Prema studiji koju je uradio UNICEF "Omladina na Kosovu"¹², više od 50 procenata mladih je izjavilo da se njihovo mišljenje "veoma" uzima u obzir u njihovim porodicama tokom donošenja bitnih odluka. Međutim, prava deteta se jos uvek zloupotrebljavaju. Na ulicama u bilo koje doba dana deca prodaju cigarete, žvake i kikiriki. Iako ne postoji poznato istraživanje, NVO-i koji brane prava majki i dece, tvrde da postoje mnogi prijavljeni slučajevi nasilja i zlostavljanja dece.

PROMENE U ŽIVOTIMA ŽENA

Situacija se drastično promenila na Kosovu od konflikta iz 1999 godine. Uobičajena velika domaćinstva sa tri brata, sva trojica oženjena i sa decom brojala otprilike petnaestoro članova, počeli su da žive odvojeno sa svojim ženama i decom. Kao rezultat toga, žene imaju ulogu u manjim domaćinstvima i učestvuju u donošenju odluka.

Rezultat ove studije pokazuje da su muškarci počeli da pomažu u kućnim poslovima, naročito u posebnim okolnostima kao što je trudnoća žene ili povremena bolest bilo kojeg člana porodice. Ljudi su počeli drugačije da vrednuju svoje porodice poštujući njihovo pravo da odaberu šta je najbolje za njih.

Većina učesnika veruje da su promene u društvu, a naročito se promenio odnos između muža i žena, zajedno sa svesnošću o pravima žena i njihovom korišćenju doprinele poboljšanju života.

Sloboda kretanja žena se takođe promenila. Prema nekim učesnicima ženama nije dozvoljavano da izlaze napolje same da "ljudi ne bi pričali". Sada, sve više žena se oseća slobodnim da izlazi napolje, da kupuje i radi sve što je potrebno. Nažalost ovo nije svuda slučaj. Još uvek postoje prijavljeni slučajevi gde porodica ne dozvoljava ženi da izlazi sama napolje ili zbog prakse da žena mora da ima sve vreme pratnju, neke žene se ne osećaju prijatno i sig-

urno da izlaze napolje same.

Učesnici u studiji smatraju da je tehnološki razvoj učinio život žena na Kosovu mnogo lakšim. Uslovi života su bili mnogo teži u prošlosti. Žene su morale da rade kućne poslove, da rade u polju, brinu se o deci, peru i čiste i to sve same. Do skora, naročito u selima, nije bilo mašina za pranje ili tekuće vode unutar kuća. Žene su morale ručno da rade sve kućne poslove. Većina učesnika tvrdi da je njihov život mnogo lakši nego što je to bio život njihovih majki. Žene sada su poštovanije i prema njima se ponaša bolje nego ranije, naročito u ruralnim oblastima.

ODNOSI

Manjak psihologa nije samo stvar slučaja u kosovskom društvu. U kosovskom društvu, odnosi u okviru zajednice su veoma jaki, svako zna svakog, i svako je upoznat sa tuđim poslovima, čak i sa intimnim stvarima. Ljudi su jako vezani jedni za druge i provode puno vremena zajedno, uglavnom razgovarajući o ličnim problemima.

Studija otkriva da žene uglavnom razgovaraju sa njihovim bliskim prijateljima, neke pričaju sa njihovim majkama, dok neke dele sve sa njihovim partnerima. Neke nalaze bliske prijatelje sa sličnim problemima. O svakodnevnim problemima se redovno raspravlja bez ustručavanja, dok se intimni problemi, kao što je odnos sa partnerom, ne dele lako sa drugima.

Neke žene se ustručavaju da se poveravaju svojim majkama iz različitih razloga. Prema nekim učesnicima, majke mogu da osuđuju njihova ponašanja i delovanja ili čak da budu uvređene njihovim ponašanjem. Sa druge strane, prema nekim učesnicima, prijatelji ponekad mogu da vas izdaju ili odaju vaše tajne.

Muževi se smatraju najpouzdanijim sagovornicima. Međutim, prema mišljenju učesnika fokus grupa, muževi nisu uvek raspoloženi da slušaju osećanja i razmišljanja.

Sekusalna pitanja i teme se raspravljaju kroz šalu. Kada su pričali o seksu pred drugima u fokus grupi, neki učesnici su se osećali neprijatno. Postojale su razlike u urbanim i ruralnim oblastima. Srpske žene na Kosovu i žene koje žive u Prištini bile su otvorenije za razgovor o seksualnosti od drugih žena.

Da li razgovarate sa nekim na temu seksualnih odnosa? "Samo kad se šalimo ali ne kada pričamo ozbiljno".

Žensko, 26-45, Priština, rural, K-Alбанка (Grupna diskusija)

Udate žene, osim kosovskih Srпкиnja i žena koje žive u Prištini nisu se osećale prijatno da pričaju o intimnim seksualnim problemima sa nekim drugim osim njihovih muževa.

"Ispitivač: Da li su lični odnosi i intimna pitanja tema o kojoj razgovarate sa drugima?"

Ispitanik: Samo sa mojim mužem... Neprijatno je pričati o tim stvarima sa drugima"

Žensko, 15-45, Prizren, rural, K-Alбанка (Dubinski intervju)

Iako su ljudi na Kosovu, a naročito žene, jako bliski jedni sa drugima, provode mnogo vremena zajedno i međusobno dele skoro sve, u većini slučajeva seksualnost je nešto o čemu ljudi retko ili nikada ne govore. Takođe, ne postoje obrazovni televizijski programi koji podučavaju seksualno obrazovanje i na taj način dostižu različite grupe ljudi.

MIŠLJENJA O SEKSUALNIM ODNOSIMA PRE BRAKA

Na novom Kosovu posle konflikta, došlo je do promena u polnim odnosima među mlađom generacijom (t.j. posebno do liberalizacije seksa i upražnjavanja seksa pre braka među omladinom u urbanim oblastima). Fizička lepota, imidž, moda, liberalno ponašanje i lično zadovoljstvo postale su dominantne vrednosti u seksualnosti. Prema mišljenju učesnika u studiji devičanstvo, porodično poreklo i čast su vrednosti čiji se značaj smanjuje.

Mišljenja o seksu pre braka među učesnicima jako su uticala na mišljenja o abortusu među neudatim ženama, što je opisano u poglavlju 2.

Devičanstvo kod žena je smatrano od većine učesnika najbitnijim delom morala, dostojanstva i žene kao bića. U nekim delovima, ako mlada ne dokaže svoje devičanstvo, tako što će pokazati svoj čaršav posle prve noći provedene sa mužem, ona se šalje natrag svome ocu da bude kažnjena. Ovaj brak bi momentalno bio okončan.

Iako je zabavljanje postalo uobičajena stvar i većina ljudi pa čak i roditelji to prihvataju, ciljna grupa je iznela da je seks pre braka još uvek "zabranjen". U

vezi sa seksom pre braka ono čega se žene plaše je mogućnost neverstva od stranje njihovih partnera, kao i briga da čak i ako bi ostale trudne muškarci bi mogli da ih ostave i imaju seksualne odnose sa drugim ženama.

*“Još uvek nije u redu imati seks pre braka zato što se muškarci pon-
ašaju kao psi. Ne može im se verovati, zato što te oplode i ostave te
da brineš sama o detetu. Ne znajući šta da rade ili gde da idu, žene
se oslobađaju svojih beba tako što ih ostavljaju na ulici.”*

Žensko, 26-45, Priština, urban, K-Albanak (Grupna diskusija)

Iako neki učesnici tvrde da devičanstvo nije više toliko bitna stvar, većina učesnika, naročito u ruralnim oblastima, ističe da je bar za muškarce i njihove sinove, devičanstvo je još uvek ključni element koji se uzima u obzir pre braka.

Strah od napuštanja od strane momka nakon što je on ispunio svoje seksualne potrebe, je veoma prisutna i jako proširena. Možda ima osnova za tu brigu zato što čak i muškarci tvrde da ne bi oženili devojkicu sa kojom su imali seksualne odnose ako prethodno nisu bili venčani.

*“Ja ne bi oženio devojkicu sa kojom sam imao seksualne odnose pre
braka”*

Muško, 26-45, Prizren, rural, K-Albanak (Grupna diskusija)

Svi muškarci podržavaju seksualne odnose pre braka. Neki smatraju da seks omogućava kompletno shvatanje žene, drugi tvrde da je seks pre braka dobro iskustvo. Paradoksalno, muškarci izjavljuju da oni ne bi prihvatili ženu koja nije devica.

*“Čuo sam da muškarac ima seks sa drugim ženama i kaže da
želi devicu. To nije u redu”*

Muško, 15-25, Priština, urban, K-Albanak (Grupna diskusija)

Naročito u ruralnim oblastima, žensko devičanstvo je važno. Ipak, seks pre braka, prema mišljenju učesnika u fokus grupama, ima takođe i druge posledice. U urbanim oblastima, neželjena trudnoća je izgleda najučestaliji strah i posledica seksa pre braka.

*“Mentalitet ljudi ovde na Kosovu ne dozvoljava nam da zadržimo
dete, nije bitno da li neko ima mogućnosti da odgaji ne samo jedno*

dete nego možda čak i dva deteta, ili čak i ako neko možda ima i podršku porodice, ipak društvo to ne dozvoljava i vi ne možete da sami podižete dete. Nazivaće dete pogrđnim imenima; nazivaće dete kopiletom tokom čitavog njegovog života. Nikada nisam čula za ženu, studentkinju, koja je uspela da odgaji dete bez muža.”

Žensko, 15-25, Priština, urban, K-Alбанка (Grupna diskusija)

Rezultati fokus grupa otkrivaju da je još jedna posledica seksa pre braka bolest a i infekcija.

“Normalno, ako ne znate da se kontrolišete, posledice su tako velike da će te i zaboraviti da ste izgubili nevinost. Postoje različite bolesti koje se prenose. Druga stvar je trudnoća, ako on ne prizna to dete, koja je onda vaša pozicija? Porodica ga neće prihvatiti. Druga stvar je ako ste to uradili dobrovoljno, ali ako vam se to desi, neće biti nikoga kome ćete moći da kažete, zato što vas niko neće razumeti, reći će, ostavi ga. Postoje velike posledice ako stvar stigne dotle.”

Žensko, 15-25, Mitrovica, rural, K-Alбанка (Grupna diskusija)

Zanimljivo je da većina kosovskih Srпкиnja i urbanih žena iz Prištine koje su učestvovalе u studiji su mišljenja da je seks pre braka sada veoma uobičajen i da je prirodno imati seksualne odnose sa osobom sa kojom ste u vezi neko vreme.

“Sve zavisi od osobe. Ako se dvoje mladih ljudi vole i smatraju da mogu da provedu život zajedno, onda oni mogu da imaju snošaj čak i pre braka.”

Žensko, 15-25, Čaglavica, rural, K-Srпкиnja (Grupna diskusija)

No ipak, žene ističu pitanje i važnost upotrebe kontracepcije tokom seksualnih odnosa pre braka, kako bi se izbegle nepoželjne posledice. One su dodale i važnost fizičke i psihičke zrelosti.

“Ja nisam protiv seksualnih odnosa pre braka. Najbitnija i jedina važna stvar je da devojka bude fizički i psihički zrela. čak i tada, kontracepcija je bitna u ovoj stvari. Naglasila bi pitanje zaštite od trudnoće i seksualno prenosivih bolesti.”

Žensko, 26-45, Čaglavica, rural, K-Srпкиnja (Grupna diskusija)

Generalno kosovske Srпкиnje i urbane žene u Prištini su otvoreno priznale da

su one upražnjavale seksualne odnose pre braka. Neke su zajedno živele sa svojim partnerima, neke druge žene bile su mišljenja da je to sramno i loše.

RAZMATRANJE SEKSUALNE ORJENTACIJE

Dok su se mišljenja o seksualnim odnosima pre braka možda i promenila, naročito u urbanim oblastima, mišljenja o seksualnim orijentacijama nisu. Rezultati fokus grupe ilustruju nevoljnost da se prihvati homoseksualnost. U smislu prihvatanja ‘novih’ pojava u društvu, učesnici su se pokazali izrazito konzervativni. Nekoliko učesnika je bilo sa manje predrasuda, dok je većina odbacila pomisao stajanja u blizini homoseksualnih muškaraca i žena. Skoro svi članovi fokus grupe su mislili da su naručito homoseksualci jesu i biće odbačeni i diskriminisani od strane društva. Prema mišljenju učesnika, naše društvo je veoma malo i konzervativno, i neće prihvatiti promene koje nisu ‘normalne’, ili kako su oni izjavili ‘apsurdne’. Društvo na Kosovu, prema navodima nekih učesnika, ima dovoljno tegoba i bez ovih pitanja; prihvatanje homoseksualnosti bilo bi previše za Kosovo u ovom trenutku.

Učesnici smatraju da je veoma problematično za homoseksualce da žive na Kosovu. Uopšteno govoreći, veoma je teško opstati ako se čak i jedan posmatra kao jednak, zato što je Kosovo jako malo i provincijalno.

“Ako bi moj komšija bio homoseksualac- najverovatnije bi mi udaljili sebe i našu decu od njega / nje, međutim ne postoje takvi slučajevi u Prizrenu.”

Žensko, 26-45, Prizren, urban, K-Albanka (Grupna diskusija)

ZAPAŽANJA O TRUDNOĆI I PRENATALNOJ NEZI

Prenatalna nega je nega koju žene dobijaju i obezbeđuju sebi tokom trudnoće. Kosovo je zemlja u kojoj prenatalna nega nema isti standard kao u drugim zemljama, gde je obezbeđena od strane vlade i zdravstvenih službi. Ovaj nedostatak nege tokom trudnoće za oboje i ženu i fetus ima dodirnih tačaka sa time kako je trudnoća posmatrana od strane društva, i kako je ovo povezano sa abortusom, kao što je već opisano u poglavlju 3.

Iako neki učesnici u fokus grupama nisu bili upoznati sa izrazom “prenatalna nega”, svi oni su znali šta ona predstavlja. Rezultati fokus grupe pokazuju da svi aspekti prenatalne nege, uključujući i medicinske usluge od doktora, negu porodice o trudnici i negu same majke su se značajno poboljšali. Čak se i stav

društva o ulozi i važnosti žena i trudnoće promenio. Međutim, skoro svi učesnici se slažu da postoji još prostora za napredak, naročito u službama koje su obezbeđene i u edukaciji majki tokom trudnoće.

PODRŠKA PORODICE

Trudna žena se smatra osetljivom i svi oko nje u porodicu su pažljiviji. Ona takođe dobija više poštovanja. Žene tokom trudnoće dobijaju dodatnu pomoć od svih članova porodice, a naročito od muža. Žene su oslobođene teških kućnih poslova (nošenja teških torbi, penjanja uz stepenice). Učesnici su izjavili da bi se tokom trudnoće trebalo izbegavati stres.

“Da Vam iskreno kažem, tokom moje prve trudnoće bila sam pažljivija, ali takođe i moj muž i njegova porodica, zato što sam tada bila jako mlada i nisam znala šta smem, a šta ne smem da radim. Na primer, kada bi se negde popela oni bi mi rekli da siđem zato što nije sigurno za mene da se tamo penjem. Ali nakon godinu dana, ja sam bila trudna sa mojom ćerkom, i pošto je moj sin imao samo devet meseci, svega sam se još uvek dobro osećala i nisam imala problema tokom trudnoće a ni porođaja. Porodica mi je onda poklanjala manje pažnje jer za tim nije bilo potrebe, zato što sam onda već znala kako da se brinem o sebi jer sam to naučila tokom moje prve trudnoće.”

Žensko, 15-45, Mitrovica, urban, K-Albanka (Dubinski intervju)

Starije žene su iznele da kada su one bile trudnice, ranijih godina, briga od članova porodice je bila manja. Živele su u veoma velikim familijama sa muževljevom braćom i njihovim porodicama, tako da je bilo dosta posla po kući. Žene su se češće porađale, a kućni poslovi su morali biti obavljani bilo da je žena trudna ili ne. Niko se nije interesovao da li se trudnica dobro oseća, ili da li je u stanju da radi; poslovi su jednostavno morali da budu obavljani. No ipak, skoro svi učesnici izjavili su da je trudnoća uvek bila poštovani u kosovskoj kulturi; odnos njihove porodice prema ženama je uvek bolji kada su trudne.

Nakon konflikta iz 1999 godine, ginekolozi potvrđuju da porodice, posebno muževi, imaju veće interesovanje za negu i zdravstveno stanje trudnica oko njih.

“Prema trudnicama se generalno ophode bolje u porodici sada.”

Ginekolog, Priština, urban, K-Albanac (Grupna diskusija)

“Kada sam radila u Đakovačkoj bolnici primetila sam nešto interesantno: nekoliko muževa je dovelo svoje žene da se oporave u bolnici na nekoliko nedelja da bi im obezbedili odmor rekavši njihovim porodičnim lekarima da to preporuče! Ovakvi slučajevi se naročito dešavaju kada je porodica velika sa puno članova i žena ne može da se odmori zato što mora da radi. Na ovaj način one imaju odmor koji drugačije ne bi imale!”

Ginekolog, Priština, urban, K-Albanac (Grupna diskusija)

NEGA MAJKI

Rezultati fokus grupe pokazuju da su žene svesnije važnosti njihovih trudnoća. Drugačije je biti trudnica sada na Kosovu. Obraćanje pažnje na ishranu je jedan od prioriteta do kojih je ženama stalo. Većina sadašnjih trudnica se ne ustručava i ne oseća se postideno da stavi svoje zdravlje i zdravlje svojih beba na prvo mesto. Osećaju se slobodnima i znaju kako da brinu o sebi više nego što su trudnice znale u prethodnim godinama.

“Moja majka je radila čak i dok je bila trudna. A sada trudnice kažu: Ja sam trudna, da bi moja beba bila zdrava ja moram da zdravo hrani, da se odmaram, da se ne povredim. I porodici nije dozvoljeno da je uznemirava, jer se svi plaše, ne daj bože da se nešto desi, oni bi bili krivi.”

Žensko, 15-25, Gračanica, rural, K-Srpkinja (Grupna diskusija)

Ginekolozi tvrde da trudnice uvek dolaze na vreme na njihove redovne kontrole i poklanjaju dosta pažnje onome što doktor kaže. Ginekolozi takođe ističu da su žene sada mnogo zainteresovanije za razvoj i zdravlje fetusa u poređenju sa ranijim.

PRENATALNE SLUŽBE

Prema mišljenju ginekologa, službe za prenatalnu negu su poboljšane kako na privatnom tako i u javnom delu. Međutim, u oba tipa ustanova nedostatak temeljnijih objašnjavanja i savetovanja je evidentan. Lekari priznaju da ne mogu u potpunosti da se posvete pacijentu zbog vremenskog ograničenja. U javnim ustanovama lekari provode 5-10 minuta sa pacijentom dok ispred u čekaonici još 10 žena čeka da bude pregledano.

Prema mišljenju pojedinih žena, mnoge žene odlaze u Skoplje, Makedonija, na njihove kontrole i porođaje. Lekari tvrde da je dijagnostika u suštini ista, ali da tamo lekari objašnjavaju detaljnije proces razvoja bebe. Oni čak razgovaraju i o položaju u kojem se beba nalazi. Lekari u Prištini i u privatnim i u javnim ustanovama jednostavno nemaju vremena za to. Međutim, neki ginekolozi tvrde da žene nisu zainteresovane da slušaju savete o nezi tokom trudnoće.

“To je takođe stvar informisanosti žena o njihovom stanju. Na primer, 37-ogodišnja trudnica je posećivana mnogo puta od strane jako dobrog ginekologa na Kosovu. Ginekolog je govorio ženi da njena trudnoća ide dobro i to je bilo sve. Oboje, žena i ja smo otišli u Skoplje da posetimo ginekologa tamo. Primetio sam da je ginekolog bio jako strpljiv sa njom. On je objasnio ženi sve što je želela da zna uključujući i položaj bebe u telu. On je objasnio sve za otprilike pola sata! To je ono što naši lekari ne rade! Oni ne daju toliko informacija roditeljima!”

Ginekolog, Priština, urban, K-Albanac (Grupna diskusija)

“Mi dajemo informacije ženama o njihovoj trudnoći ali samo nekolicinu žena to zaista interesuje. Postoji jako veliki procenat žena koji nas ignoriše dok dajemo informacije! I to je razlog zbog kojeg se mi povlačimo! Ja pretpostavljam da se nedostatak bolje komunikacije između lekara i pacijentkinja dešava zbog naše tradicije. Obično starije žene ne vole da pričaju iako smo im mi na raspolaganju i voljni smo! Postoji ipak nekolicina njih koje su zainteresovane i traže informacije!”

Ginekolog, Priština, urban, K-Albanac (Grupna diskusija)

Žene su zadovoljne službom do jednog stepena. Većina njih smatra da je odlazak u javne ustanove ne poznavajući lekara tamo, potpuni promašaj. Može se desiti da moraju da čekaju satima i da na kraju lekar nije u potpunosti posvećen.

Prema mišljenju žena u fokus grupama, žene preferiraju privatne ustanove. Nega je u potpunosti drugačija u privatnim ustanovama pošto se pregled plaća i lekari obraćaju više pažnje. Cena uobičajene kontrole je veoma visoka. Sa čestim posetama koje su potrebne tokom trudnoće, trošak može da bude nedostižan za neke.

DRUGO POGLAVLJE IZAZVANI ABORTUS

Abortus ima dugu istoriju na Kosovu. Procena UNFPA (2000) pokazuje da se izvede 4.8. abortusa na 100 živorođene dece. Međutim, ove procene se smatraju niskim sa obzirom da je studija bazirana na svedočenjima. U 2002. godini, iz podataka sakupljenih u bolnicama (UNFPA) izleda da je bilo 5 abortusa na 100 živorođene dece. Ipak, ovi podaci su nepotpuni zato što oni samo predstavljaju slučajeve iz glavne bolnice. Veruje se da je veliki broj nedokumentovanih abortusa izveden u privatnim klinikama.

Zakon o abortusu još uvek nije usvojen od strane Skupštine Kosova. Međutim, abortus je legalan u kosovskom zakonu pre konflikta 1999. godine (kada Kosovo nije imalo autonomiju i kada su srpski zakoni bili na snazi). Prema srpskom Zakonu o prekidu trudnoće " abortus mora da bude izveden na zahtev žene, pod uslovom da je period trudnoće manju od 10 nedelja. Pisano odobrenje i period čekanja nisu potrebni; saglasnost roditelja je potrebna za maloletne ispod 16 godina." Prema ovom izveštaju o Zdravlju i zdravstvenoj nezi na Kosovu (Ministarstvo zdravlja, 2004) postoji nedokumentovan izveštavanje da privatne klinike vrše abortuse i posle 10 nedelja trudnoće.

Upotreba kontracepcije je "alarmantno" mala na Kosovu. Prema proceni UNFPA (UNFPA, DHS- 2003), 35 procenata žena u reproduktivnim godinama koristi neka sredstva kontracepcije od svih, 14.5 procenata koristi neke

moderne metode (uglavnom IUD 7 procenata i pilulu i kondome skoro 3 procenata). Najčešće se koriste tradicionalni metodi (21 procenata), skoro 20 procenata koristi coitus interruptus metodu (povlačenje penisa pre ejakulacije). (vidi dalje poglavlje 4).

ZAPAZANJA O ABORTUSU: NEKE RAZLIČITOSTI

Abortus se doživljava kao nešto što je “underground”. Uglavnom se doživljava kao negativna pojava, ali ponekad kao neophodnost a u pojedinim slučajevima kao jedino moguće rešenje.

Zavisno od načina posmatranja, mesta stanovanja (regiona) i godišta žena, mišljenja su se razlikovala od žene do žene. Neke žene su imale razumevanja za one koje su imale abortus, dok su druge kategorički odbacile ideju abortusa.

Važno je uzeti u obzir razloge za sprovođenje abortusa prilikom određivanja nivoa prihvatanja abortusa. Prekidanje trudnoće iz zdravstvenih razloga, abnormarnost fetusa i u pojedinim slučajevima čak i silovanje su razlozi koji su široko prihvaćeni među učesnicima. Međutim, neki učesnici smatraju razloge za abortus i sam abortus ‘besmislicom’.

Kada se poredе rezultati studije o mišljenjima o abortusu, žene iz Prištine se izdvajaju od ostalih na drugim mestima albanskog pod-uzorka. Žene u Prištini veruju da bi abortus trebalo da postoji kao mogućnost, naročito imajući u vidu lošu ekonomsku situaciju. Prema mišljenju nekih od njih, kada abortus ne bi postojao kao mogućnost onda bi se siromaštvo drastično povećalo. Zamišljajući sebe u drugačijim okolnostima, većina njih se složilo da abortus treba da postoji kao izbor.

Žene koje žive u urbanim oblastima uglavnom smatraju abortus normalnim kada postoji opravdani razlog za njega. Iako one nisu želele da izvrše abortus, one prihvataju abortus kao nešto što u određenim slučajevima mora da se obavi.

“Mi smo deo ovog društva, i poznato je da situacija nije najbolja, to je razlog zbog kojeg bi ja izabrala abortus. Ja sam student, ne radim i nemam mogućnosti da se brinem o sebi i bez deteta, tako da bi ja bila suočena sa situacijom o kojoj ne bi imalo šta da se priča, ne bi imala drugi izbor.”

Žensko, 15-25, Priština, urban, K-Albanka (Grupna diskusija)

Dok većina žena iz Prištine ističe da nije dobro raditi abortus ali da bi on trebalo da postoji kao opcija. Žene koje žive u drugim urbanim oblastima kao što su Prizren i Mitrovica na albanskom pod-uzorku, misle drugačije. Ovde, starije žene su uglavnom protiv abortusa; no ipak one veruju da ako postoji dobar razlog, ženama bi trebalo da bude dozvoljeno da obave abortus. Iznenađujuće ali mlađe generacije ovde su uverenije da abortus ne bi trebalo da se dešava. Prema njihovom mišljenju, to je kriminal.

“Moja majka, hvala Bogu, nije nikada abortirala, inače bi je ja drugačije posmatrala. Postoji mnogo kriminalaca koji su počinili krivična dela, mi ih drugačije posmatramo i oni su u zatvoru, dok neko abortira sedmoro dece i ostaje slobodan, kao da je sve u redu.”

Žensko, 15-25, Prizren, urban, K-Albanka (Grupna diskusija)

Žene koje žive u urbanim oblastima ne ustručavaju se da pričaju o njihovim iskustivima povodom abortusa, dok su žene u ruralnim oblastima konzervativnije. Slična je situacija i među kosovskim Srkinjama. One veruju da je abortus greh i da je pitanje morala, zbog toga se one ustručavaju da pričaju o tome, a naročito u okruženju žena koje ih lično poznaju. “Sramota” je termin koji se takođe koristi u opisivanju žena koje su imale abortus. Abortus nije tema o kojoj se obično otvoreno govori ni među udatim ni među neudatim ženama. Naprotiv, većina njih skriva činjenicu ili si ispostavlja da koriste odbrambene mehanizme da opravdaju svoje postupke.

Prema opservaciji medijatora fokus grupe, abortus se, nesvesno, doživljava različito za udate i neudate žene. Neke starije žene je više zanimalo da li žena koja je imala abortus udata ili ne. Ako udata žena zatrudni sa svojim mužem i abortira to se ne smatra kao toliko bitna stvar. Međutim, ako se to desi mladoj devojci, onda se to smatra tabu temom - svi znaju za to, ali niko o tome ne priča.

Sa religioznog aspekta, i za muslimane i za hrišćane abortus je strogo zabranjen. Većina učesnika opisuje abortus kao greh; iznad svega svako ima svoju sudbinu.

Ipak, neki tvrde, a naročito oni koji su imali abortus, da je veći greh ako odlučite da zadržite dete i odgajate ga u siromaštvu. Neke žene tvrde da nije greh ako obavite abortus do trećeg meseca trudnoće. Neke odlučuju da li je abortus greh ili ne na osnovu toga iz kojih se razloga abortus radi.

“Žena koja radi abortus samo zato što je već rodila puno ćerki, onda to nije u redu zato što dete daje Bog i nebitno je da li je dete dečak ili devojčica.”

Žensko, 15-45, Prizren, rural, K-RAE (Dubinski intervju)

RAZLOZI ZA ABORTUS- SREDSTVA PLANIRANJA PORODICE?

Učesnici su pitani o okolnostima koje mogu da ženu navedu da okonča trudnoću. Iz rezultata i fokus grupa i dubinskih intervju se vidi da učesnici prave razliku između udatih i neudatih žena.

Finansijski razlozi

Prema KHDR-u 2004¹³ stopa nezaposlenosti u 2004 godini je bila 44 procenata od ukupne populacije (39 procenata među muškarcima i 58 procenata među ženama); Dok Ministarstvo rada i socijalne politike je procenilo da je stopa nezaposlenosti za 2006 godinu bila 40 procenata od ukupnog radničke klase. Kao rezultat, abortus može da bude lakši izbore od odgajanja deteta.

U slučaju *udatih* žena, finansijske okolnosti i broj trudnoća su najobičnije navođeni kao razlozi za sprovođenje abortusa. Uzimajući u obzir veličinu prosečnog domaćinstva (2004) od 6.5 članova po porodici¹⁴, i niskih prihoda po domaćinstvu, ljudi su ukazali da je jeftinije obaviti abortus nego podizati još jedno dete.

Niska cena abortusa doprinosi tome (od 60 € do 100 €, zavisno od toga da li se sprovodi u privatnoj ili javnoj klinici). Ljudi uspevaju da nađu novac za abortus, tražeći od rođaka ili prijatelja ili trošeći svoju ušteđevinu.

Finansijski uslovi igraju važnu ulogu u odlukama povodom abortusa:

“Svi moji deveri su bili u inostranstvu, i ja sam se plašila da neću moći da odgajim dete na pravi način ili da obezbedim dobro okruženje za moja tri deteta.”

Žensko, 15-45, Priština, rural, K-Alбанка (Dubinski intervju)

“Imala sam abortus 1997. Svojevoljno sam to uradila. U to vreme je bio rat, i bili smo nezaposleni (moj muž i ja), i zbog straha da neću moći da podizem dete u dobrom okruženju odlučila sam se na abortus...”

Žensko, 15-45, Priština, rural, K-Alбанка (Dubinski intervju)

Kompleks bake

Žene na Kosovu, naročito ranije, udavale su se jako mlade; većina majki je i dalje sposobna da rađa kada je njihovo najstarije dete ima 25 godina. Kao posledica toga, naročito u ruralnim oblastima svekrva i nova mlada mogu biti trudne u isto vreme.

Žene ističu da je veoma neprikladno rađati kada su vam ostala deca oženjena ili spremna za brak.

Odabir pola

Uvođenje ultrazvuka i amniosentezisa (uzimanje plodove vode) je dalo mogućnost roditeljima da biraju pol deteta pre nego što se rodi. Kao rezultat toga, ljudi imaju još jednu priliku da odluče da li žele da imaju muško ili žensko dete i shodno tome da prekinu trudnoću ako pol deteta nije onaj koji bi oni želeli da bude.

U tradiciji Kosova, dečaci imaju važniju ulogu u porodici, prema mišljenju učesnika u fokus grupama. Sinovi su prioritet i ponos porodice. Oni su naslednici porodičnog imena i u većini slučajeva sav porodični imetak se ostavlja sinu/sinovima. Čerke se smatraju "strancima", zato što će se one udati i postati nečija žena i samim tim neće više biti član njihove porodice. Pošto se od nevesti očekuje da rađaju, posle drugog ženskog deteta, članovi porodice obično počinju da brinu da li će oni imati sina / unuka ili bratanca. Žena oseća pritisak da rodi sina. S'obzirom da ona nije u mogućnosti da utiče na to kojeg će pola biti dete, ona može da bude navedena da odabere pol deteta tako što će abortirati ženske fetuse sve dok ne bude nosila muško dete. Žene koje su učestvovala u fokus grupama dale su mnoge primere odabira pola. Ginekolozi tvrde da broj žena koje biraju pol deteta se smanjuje ali priznaju da ta praksa postoji i da ona nije retkost. U većini slučajeva žene moraju da abortiraju ako postoji pritisak porodice da rode dečaka.

Žene same sa druge strane, iako preferiraju sinove, pokazuju više razumevanja u ovakvim situacijama. Poslednjih godina, muškarci i žene, uglavnom među mlađom generacijom su tolerantniji da prihvate i dečka i devojčicu. Međutim, generalno, imati sina je važnije.

“Pa, ovaj put sam dobio ćerku. Nadam se da ću sledećeg puta dobiti dete (mислеći na sina).”

Muškarac, neformalni razgovor

Prema mišljenju ginekologa, uobičajeno je da žena obavlja abortus u tajnosti, znajući da njen muž neće odobriti još jedno žensko dete što može da ugrozi njen brak i porodicu.

‘Spontani’ pobačaji

Iako upozorene od strane muževa ili njegove familije, neke žene piju određene napitke ne bi li okončale trudnoću i onda to nazivaju “spontani” pobačaji.

Previše česte i mnogobrojne trudnoće

Previše trudnoća u malom vremenskom razmaku mogu biti opasne za majku. U ovim slučajevima, izgleda da je abortus glavno rešenje. Učestale trudnoće ili imanje dovoljno dece bili su uobičajeni razlozi za izazvani pobačaj među ženama.

“Prekinula sam ovu trudnoću u dogovoru sa mojim mužem; oboje smo se složili da je prerano za trudnoću, zato što je moj sin imao samo 9 meseci kada sam opet zatrudnela....Zato sam ja odlučila da ovu treću trudnoću moram da prekinem, zato što nismo želeli više dece. Imali smo loše uslove za život, niko u porodici nije bio zaposlen i ja nisam mogla da zamislim da imam treće dete”.

Žensko, 15-45, Mitrovica, urban, K-Alбанка (Dubinski intervju)

“Pa, glavni razlog je bio taj što je moj treći sin još uvek bio jako mali, i pre nego što bi on napunio godinu dana ja bi rodila još dvoje dece i onda bi se brinula o tri male bebe. Morali bi smo da hranimo tri deteta, a moj muž je bio jedini koji je primao platu...”

Žensko, 15-45, Mitrovica, rural, K-Alбанка (Dubinski intevju)

Ispitivač: “Zašto ste abortirali?”

Ispitanik: “Nismo želeli više dece, ali sam onda nakon abortusa ja opet zatrudnela...”

Žensko, 15-45, Priština, rural, K-Alбанка (Dubinski intervju)

U zaključku, razlog za prekidanje trudnoće je često pod uticajem mnogih faktora. Često, trudnoća je povezana sa lošim ekonomskim uslovima a odabir pola je povezan sa pritiskom porodice da se rodi sin.

Žene koje su previše mlade

Godište para, pogotovo godište žene je još jedan od razloga za abortus. U ovoj situaciji abortus se uglavnom pokreće od strane roditelja koji misle da je njihovo dete previše mlado i da ne bi trebalo da žrtvuje sebe tako što će dobiti dete.

‘Stvari o kojima ne pričamo’

Okolnosti u kojima se neželjena trudnoća dešava među *neudatim* ženama su potpuno drugačije. Ako muškarac ne želi da oženi devojkju, abortus se mora izvesti u tajnosti i veoma brzo tako da niko ne sazna za njega. Ovo se dešava zbog straha od ogovaranja koja se šire jako brzo (pogledaj takođe Poglavlje 3) Ako okolina sazna to može imati puno posledica. Ta žena bi uvek bila zapamćena kao “To je ona što je imala abortus” i šanse da će se ona udati bile bi veoma male. Prema mišljenju učesnika u fokus grupama, takva žena bi bila posmatrana drugačije, a u nekim slučajevima bi se od nje udaljili i njeni roditelji i porodica. Ona bi bila stid za porodicu i njeni roditelji bi se ustručavali da kažu drugima da je ona njihova ćerka.

Imajući na umu da ne postoji mreža podrške za samohrane majke, samostalno podizanje deteta je jako teško, naročito kada one ne mogu da se oslone na podršku njihove vlastite porodice. Većina žena i muškaraca koji su učestvovali u fokus grupama složili su se da u slučajevima kada muškarac odbije da podiže sopstevno dete, abortus bi svakako trebalo da se uzme u obzir kao rešenje. Ovo je bio najčešći razlog zbog kojeg se neudate žene odlučuju na abortus.

Lokalni mentalitet je takav da deca odgajana od strane jednog roditelja čak i u dobrom okruženju, su uvek odbačena i diskriminisana od strane strarijih i vršnjaka. Žene su istakle da je diskriminacija jedan od razloga zbog kojeg bi neudata žena trebalo da abortira. Prema njihovom mišljenju, ljudi imaju običaj da etiketiraju i nazivaju ovu decu različitim pogrđnim imenima, kao što je ‘kopile’.

Ipostavilo se da su ekonomski uslovi prepreka i neudatim ženama takođe. Loši uslovi života je drugi najučestaliji razlog zbog kojeg se žene odlučuju na

abortus.

POZNAVANJE METODA ABORTUSA

Mnoštvo metoda se koristi za izazvani prekid trudnoće. Prvobitno, ove metode se mogu biti podeljene na hirurška sredstva za izazivanje abortusa (npr. vakuumska aspiracija), hemijska sredstva (lekovi) i tradicionalni načini abortusa.^{15,16}

Generalno, studija otkriva da žene nisu upoznate sa medicinskim metodama abortusa, naročito mlađe žene koje nisu imale abortus. Međutim bilo je čak i slučajeva gde žene koje su imale abortus nisu znale i nisu bile sigurne kako je medicinska procedura ili metod sproveden. Najčešći odgovor na pitanje u vezi sa znanjem o medicinskim metodama abortusa, bio je “čišćenje” ili “sa metalnim instrumentima” kao što su makaze i forcepsi (klešta). Metoda vakuuma je takođe navedena kao jedna od metoda kojom se izvodi abortus.

Prema mišljenju ginekologa, instrumentalni metod abortusa je najuobičajeniji. Takođe se koriste i nove metode, kao što je hermetička metoda koja je i najskuplja. Privatne ustanove su počele da upotrebljavaju aspiratorni metod za izvođenje abortusa, koji je najmanje bolan i najlakše se podnosi. Hirurški metod se takođe koristi kada se abortus vrši kasnije, posle 15 nedelje trudnoće.

Pilule za hitnu kontracepciju koje su efektivne tokom 72 sata nakon nezaštićenog seksualnog odnosa, su još jedan metod prekidanja trudnoće. Međutim, ginekolozi iznose da medicinskom osoblju nedostaju informacije o ovim kontraceptivnim pilulama.

Iznenadjujuće ali i muškarci i žene su uglavnom govorili o tradicionalnim metodama abortusa iako su tvrdili da se tradicionalne metode više ne koriste.

Skakanje sa stepenica, trčanje, nošenje velikog tereta, udaranje abdomena su bili metodi koje su spomenuli i muškarci i žene. Piti pivo sa kvascem za hleb i sedenje na vrelom tiganju ispostavilo se da su veoma brze metode za izazivanje pobačaja. Druge navedene metode su bile: sedenje u kadi sa vrelom vodom nekoliko sati, pijenje specijalnog čaja, gutanje pilula kao što su analgetici ili prekomerno uzimanje kontraceptivnih pilula.

Veoma je uobičajen metod koji se koristio u prošlosti ali i takođe i danas je

metod stiskanja i pritiskanja. Sproveden od strane starijih žena koje su ‘specijalizovane’ u tehnici masaže stomaka kojom se fetus ubija a zatim odvaja od majke i na taj način se izvodi pobačaj. Međutim, neki misle da ponekad čak i ovi metodi ne uspevaju.

“Moja komšinica je pokušavala da nosi teške stvari ne bi li pobacila, tako je ona nosila frižider, sofu, ali nije pomoglo.”

Žensko, 15-45, Gračanica, rural, K-Srpkinja (Dubinski intervju)

“... A postoji i trik sa “andolima”, pošto oni proširuju vene, žene ih uzimaju da bi pobacile. Prvog dana uzmeš jedan, drugog dva, trećeg tri, a onda četiri, a kada dođeš do dana kada uzimaš pet onda navodno pobaciš.”

Žensko, 15-25, Mitrovica, urban, K-Srpkinja (Grupna diskusija)

“Đavola može. Sama sam pokušala ranije, a onda sam otišla kod doktora i ništa. Sipaš pivo u kriglu i staviš kvasac za hleb. To piješ i sve vreme stojiš ispred šporeta da se zagreješ. Moj komšija mi je to rekao.”

Žensko, 26-45, Mitrovica, urban, K-Srpkinja (Grupna diskusija)

PRIMEĆENE POSLEDICE ABORTUSA

Kao i u svim hirurškim zahvatima, najuobičajeniji hirurški metodi imaju potencijalni rizik od ozbiljnih komplikacija. Ovi rizici uključuju: perforirana materica, perforirana creva ili bešika, septični šok, sterilitet i smrt. Rizik od komplikacija se povećava sa razvojem trudnoće ali je manji od komplikacija koje mogu da se pojave nošenjem trudnoće do porođaja.¹⁷ Iako još nije dokazano, abortus može imati dugoročnije nepoželjne pojave kao što je rak dojke. Takođe, abortus može da izazove bol kod fetusa i abortus u nekim slučajevima može da utiče na mentalno zdravlje.¹⁸

Većina žena je svesno posledica izazvanog abortusa, naročito ako se vrši više od jednog abortusa. Međutim, bilo je žena koje su mislile da abortus zapravo nema nepoželjnih pojava. A bilo je i onih koje su tvrdile da je zdravo imati abortus s vremena na vreme, da bi se očistilo.

Krvarenje je zavedeno, od strane žena koje su imale abortus, kao jedna od najučestalijih posledica abortusa.

Žene su navodile različite posledice počevši od bola u leđima, bolova u očima, stomaknog bola, bola u telu tokom promene vremena i krvarenje do smrti. Rak, problemi sa srcem i bolest su spominjani ali ne tako često.

Ginekolozi su uglavnom naveli psihološke efekte abortusa. Depresija često prati abortus. Žene koje su imale abortus izjavljivale su da su bile depresivne neko vreme, neke su se osećale traumatizovano, kažnjavajući sebe i žaleći zbog toga što su uradile.

“Osećala sam se loše i emotivno i fizički. Osećala sam se slabom; Nisam mogla dobro da vidim, telo mi se treslo sve vreme. Moja deca su još uvek bila mala i tražila su da budu nahranjena i obučena, ali ja nisam bila u stanju da radim bilo šta. Osećala sam se jako loše tri dana za redom.”

Žensko, 26-45, Mitrovica, urban, K-Alбанка (Grupna diskusija)

“Teško mi je da govorim o ginekolozima (tišina)... Posle mog poslednjeg abortusa jako mi je teško čak i da idem tamo.”

Žensko, 15-45, Mitrovica, urban, K-Srpkinja (Dubinski intervju)

U kosovskoj kulturi, najgora stvar koja može da se desi ženi je sterilitet. Jedan od prvih i najbitnijih događaja posle braka je za ženu da zatrudni. Skoro svi muškarci i žene su naveli sterilitet kao jednu od glavnih posledica abortusa, a naročito ako je to bila ženina prva trudnoća. Neki su tumačili sterilitet na osnovu religioznih doživljaja - kao kaznu od Boga - dok su drugi videli neplodnost kao posledicu abortusa.

Ginekolozi ne navode ni jednu od ovih nepoželjnih pojava abortusa. Diskutovali su da li sterilitet može da bude prouzrokovan abortusom. Prema njihovom mišljenju, neplodnost može da bude rezultat infekcije koja se javlja nakon abortusa, a ne kao komplikacija samog abortusa.

OSEĆANJA NA TEMU ABORTUSA

Studija potvrđuje ustručavanje albanskih građana na Kosovu da izraze svoje osećanja i emocije. Takođe, odbrambeni mehanizmi mogu biti uočeni. Ispitivač je morao više puta da ispituje da bi dobio odgovore od žena na pitanja o osećanjima povodom abortusa.

Uglavnom tokom dubinskih intervjuja, žene su retko imale emotivne reakcije.

Verovatno zato što je prešlo neko vreme od kada su imale abortus ili su jednostavno osećale da nisu uradile ništa loše, nisu osećale krivicu zbog njihovih postupaka. U većini slučajeva primećeno je da su razlozi rađenje abortusa bili jači od samog čina i osećanja.

“Ispitivač: Kako ste se osećali nakon abortusa i fizički i emocionalno?”

Ispitanik: Osećala sam umorno i bilo mi je hladno, ali kada vam se vrati snaga, zaboravite na to.”

Žensko, 15-45, Prizren, urban, K-RAE (Dubinski intervju)

Mešavina osećanja je bila izražena od strane žena. Zavisno od karaktera i godišta žene, osećanja su izražavana različito. Dok su neke bile zadovoljne i spokojne, druge su navodile da su zažalile zbog toga što su uradile. Neke su čak izjavile da bi volele kada bi mogle da vrate vreme i promene svoje postupke. Žene koje su učestvovalе u fokus grupama bile su mišljenja da žene koje su imale abortus ne razmišljaju više o tome. Međutim, ima onih koje izražavaju kajanje zbog abortusa. Mlađe žene su pokazale manje kajanja od starijih žena koje su se osećale loše iako se njihov abortus desio nekoliko godina pre.

“Posle prva dva abortusa osećala sam se normalno, ponekad čak i zadovoljno zato što sam se oslobodila problema. Patila sam jedino nakon mog poslednjeg abortusa. Ponekad razmišljam koliko bi godina to dete imalo sad... nikada neću moći da oprostim sebi što nisam rodila moje četvrto dete”

Žensko, 15-45, Mitrovica, urban, K-Srpkinja (Dubinski intervju)

TEMPIRANJE ABORTUSA

Naučno, abortus u ranom periodu trudnoće se smatra jednostavnom procedurom. Kada se izvodi od strane profesionalnih doktora, trudnoće se može okončati najkasnije do 16. nedelje.¹⁹

Ginekolozi koji su učestvovali u fokus grupi rekli su da je vreme u kojem bi trebalo da se izvede abortus tokom prva tri meseca od začeća. Nakon tog vremena, abortus se može izvesti jedino ako to komisija dozvoli, zavisno od razloga za abortus.

Prema konkretnom zakonu koji je na snazi, zakon o prekidu trudnoće²⁰, “abor-

tus mora biti izveden na zahtev žene, pod uslovom da je trudnoća manja od 10 nedelja. Nije potrebna pisana saglasnost niti period čekanja; saglasnost roditelja je potrebna za maloletne ispod 16 godina.”

No ipak, neki nepouzdati dokazi ukazuju na to da neke privatne klinike izvode abortus čak i posle 10 nedelje trudnoće. Žene učesnice u fokus grupama pričaju o slučajevima u kojima su njihove poznanice ili rođake uradile abortus i posle trećeg meseca trudnoće. Navedeno je da privatne ustanove sprovedu abortus čak i posle petog meseca i kasnije, naročito ako je doktor neki rođak ili ako neko plati veliku sumu novca.

“Čula sam za slučaj mlade žene koja je uradila abortus kada je bila u petom mesecu trudnoće, a čula sam da je opasno za zdravlje majke ako se abortus radi nakon ravitka deteta.”

Žensko, 15-25, Priština, urban, K-Albanka (Grupna diskusija)

Žene su generalno svesne vremenskog ograničenja za sprovođenje abortusa od porodice i prijatelja. Imajući na umu da ljudi nastoje da prilagode pravila na način koji njima najviše odgovara, neki objašnjavaju da je tempiranje abortusa jako bitno za zdravlje majke: “što pre to bolje” kako bi se smanjila mogućnost za komplikacije tokom abortusa i nakon njega. Neki drugi kažu da bi abortus trebalo da se obavi dok beba ne dobije dušu, a nakon toga je greh abortirati. Većina žena koje su uradile abortus, objašnjavaju tempiranje u mesecima i nedeljama dok oni koji odbacuju ideju abortusa složno naznačavaju greh koji je počinjen ako se abortus obavi nakon što beba dobije dušu.

GDE OBAVITI ABORTUS (UDATE NASPRAM NEUDATIH)

Rezultati studije pokazuju da žene radije odlaze u privatne ustanove nego u javne iz više razloga. Ovi razlozi takođe zavise od toga da li žena koja planira da abortira je udata ili ne. Udate žene uglavnom traže bolje usluge, veći nivo higijene, najbolje ginekologe i dobar tretman. Većina žena koje su učestvovala u studiji tvrde da javne ustanove ne mogu da obezbede ove uslove i to je razlog zbog kojeg bi većina njih otišla u privatne klinike da abortira. One misle da se ponašanje doktora može promeniti i da je bolje ako platite. Iznad svega, učesnici tvrde da u privatnim ustanovama ne morate da dugo čekate da bi ste obavili abortus dok u javnim klinikama morate. Ipak, neke žene koje su imale abortus i koje su učestvovala u studiji tvrde da su

Okvir

Ispitivač: Spomenuli ste da ste uradili četiri abortusa, da li je to tačno?

Ispitanik: Da, uradila sam četiri abortusa.

Ispitivač: Znači abortuse ste radili nakon što ste rodili sedmoro dece?

Ispitanik: Da, sve sam ih rodila za redom. Nije dobro to raditi; Znam da ne postoji majka koja voli da abortira, ali ništa se ne može uraditi povodom toga, kada nemate dobre uslove života.

Ispitivač: Šta ste radili u ta četiri slučaja prilikom nakon shvatanja da ste nosite neželjenu trudnoću? Kako ste odlučivali da okončate vaše trudnoće? Sa kim ste razgovarali?

Ispitanik: Moja svekrva, koja je umrla pre dve godine, govorila je da ja ne volim njenog sina pošto ne želim više dece, ali sam pokušala da je ubedim da to nije tako. Moj muž se slagao sa mnom.

Ispitivač: Gde ste obavili abortuse?

Ispitanik: U državnoj bolnici, ali morala sam sve da platim.

Ispitivač: Ko Vam je preporučio da idete tamo?

Ispitanik: Niko, otišla sam sama.

Ispitivač: Koliko ste platili?

Ispitanik: Ne znam koliko je bilo u to vreme, ali za dva od njih sam jednom platila 25, a drugi put 50.

Ispitivač: Koje metode abortusa je doktor koristio?

Ispitanik: Ništa nisam osetila zato što su mi dali injekciju. I ništa nisam znala dok se opet nisam probudila i polako počela da ustajem..

Ispitivač: Da li ste čuli za neke druge metode koje se koriste za vršenje abortusa?

Ispitanik: Mogu da Vam kažem da sam prvi imala nakon rata, odveli su me u sobu i izveli sve medicinske sestre napolje. Pitali su me za ime i ja sam počela da se plašim jer sam videla sve one metalne instrumente, i oni su koristili neke a onda sam počela da se osećam obamrlo i ništa nisam osećala. A onda kada sam se probudila sve je bilo isto. Ali nakon jedne nedelje imala sam neke bolove..

Ispitivač: Da li Vam je doktor dao neke savete kako da sprečite nove trudnoće? Ili da li Vam je rekao da idete na preglede?

Ispitanik: Da. Rekli su mi da bi trebalo da se štitim. I od kada sam krenula da koristim one pilule nisam imala problema.

Ispitivač: Kako ste se osećali nakon abortusa?

Ispitanik: Ništa nije moglo biti učinjeno; osećala sam se kao da je problem bio otklonjen.

Žensko, 15-45, Priština, rural, K-Albanka (Dubinski intervjui)

one obavile abortus u javnoj ustanovi i da su zadovoljne sa tretmanom i uslovi-
ma.

Neudate žene imaju drugačije prioritete. Diskrecija je prioritet u neudatu ženu koja planira da abortira. Prema mišljenju ginekologa koji su učestvovali u studiji, diskrecija ne može biti zagarantovana u javnim ustanovama. Lične informacije o pacijentu su neophodne i iznad svega, susreti među pacijentima se takođe dešavaju. Mogućnosti da pacijent vidi nekog koga već poznaje su veoma velike pošto su svi gradovi na Kosovu prilično mali. Kao rezultat toga, neudate žene radije odlaze u privatne klinike da abortiraju ili ako je moguće izvan grada u kojem žive na Kosovu. Dok Albanke koje žive na Kosovu uglavnom odlaze u drugi grad, Srпкиnje koje žive na Kosovu odlaze izvan Kosova, uglavnom u Srbiju.

“Samohrane majke odlaze da abortiraju u druge gradove da bi imale privatnost! Na primer, ako žena živi u Peći ona odlazi da abortira u Prizren ili Đakovo i obrnuto.”

Ginekolog, Priština, urban, K-Albanac (Grupna diskusija)

“Zbog kritikovanja i ogovaranja neudate žene izbegavaju da abortiraju u ustanovama! Malo je njih koje to tako rade!”

Ginekolog, Priština, urban, K-Albanac (Grupna diskusija)

“Neudate devojke odlaze da abortiraju u Beograd. Da niko ne bi saznao šta su uradile.”

Žensko, 15-25, Čaglavica, rural, K-Srпкиnja (Grupna diskusija)

“Odlaze u Kruševac. Zavisi. Važno je to sakriti, da niko to ne bi saznao.”

Žensko, 15-25, Čaglavica, rural, K-Srпкиnja (Grupna diskusija)

TREĆE POGLAVLJE POZNAVANJE KONTRACENCIJE I UPOTREBA

Kancelarijsko istraživanje ove studije pokazuje da ne postoji pozitivna koorelacija između znanja o kontracepciji i njene upotrebe. Prema Demografsko, društveno i reproduktivno zdravlje studiji (2003), 97 procenata žena je čulo za bar jedan metod kontracepcije. Žene su uglavnom bile upounate sa pilulom i unutar materičnom spravom - IUD (90 procenata). Druga studija koja je sprovedena među omladinom (Care International- Seksualno i reproduktivno “znanje, stav, verovanja i prakse” istraživački izveštaj, ciljne grupe: omladina, muškarci i žene, 2005) pokazuje da je oko 75 procenata omladine čulo za kondome a samo 27 procenata zapravo koristi kontraceptivne metode (81 procenata od njih koristi kondome).

Rezultati sa diskusija fokus grupe pokazuju veliku svesnost o kontraceptivnim metodama, bar za IUD i pilule. Ovo znanje je bazirano na osnovu onoga što su učesnici čuli od drugih, ne na informacijama koje su oni lično primili od medincinskog osoblja ili drugih profesionalaca.

Žene, međutim, pokazuju nedostatak informisanosti u odnosu na konkretnu upotrebu i brigu o kontracepciji. Pored unutar materične sprave (IUD) na kosovskom tržištu je moguće nabaviti još i Intragal, Diargentum i Biocuprum. Jedan od najvažnijih uslova kada se koristi IUD je da se redovno odlazi na

ginekološke kontrole²¹. Ali, navika žena da se pregledaju kod lekara, a naročito ginekologa je veoma retka. Kao što je otkriveno u istraživačkoj studiji²² sprovedeno od strane Instituta za društveno zdravlje Kosova. Odeljenje za epidemologiju, mala manjina kosovske populacije ima naviku da se brine o zdravlju odlazeći na rutinske preglede. Oni traže profesionalnu pomoć uglavnom kada se pojave određeni problemi, ili kada čuju od prijatelja o karakteristikama ili simptomima bolesti.

Kontraceptivne metode koje su obezbeđene od javnih zdravstvenih ustanova ne spominju se često. Pošto žene abortiraju u privatnim ustanovama, kontraceptivne metode njima se ne nude besplatno. Međutim, ženama koje su obavile abortus u javnim ustanovama, ponuđeni su besplatni kontraceptivi a nekim od njih je ponuđen i IUD. A one žene koje nikada nisu imale abortus nisu bile upoznate sa besplatnim kontraceptivima nakon abortusa. Rezultati studije pokazuju da besplatni kontraceptivi u javnim ustanovama su nuđeni samo ženama koje su imale abortus, što znači da se besplatni kontraceptivi nude pacijentima nakon abortusa a ne da se spreče trudnoće.

Učesnici su istakli nepoželjne pojave “kontraceptivnih metoda” rekavši da su nepoželjne pojave ono što ih je sprečilo da upotrebljavaju kontraceptive. Odlučni odgovori u skoro svakoj fokus grupi bili su “Najbolji način je prirodni način”

Inicijalna hipoteza o upotrebe kontracepcije bila je da su je žene u urbanim oblastima svesnije i da je više upotrebljavaju. Međutim, po mišljenju učesnika fokus grupa, izgleda da ovo nije tako. Starije žene, bilo da žive u urbanim ili ruralnim oblastima, imale su slične odgovore. Grupa starijih žena iz srpskih zajednica na Kosovu misle da upotreba kontraceptiva nije najbolji način da se spreči neželjena trudnoća. Starije žene preferiraju takozvani coitus interruptus metod ili metod “ritma”.

Srpkinje na Kosovu su međutim spomenule rizik coitus interruptus metode izjavivši da ako je coitus interruptus metod jedini metod koji se koristi u vezi onda mora da postoji poverenje između partnera. Dok Srpkinje na Kosovu uglavnom teret neželjene trudnoće prebacuju na njihove muževe, Albanke uglavnom krive same sebe.

“Za prekidanje tokom seksualnog odnosa (kada se koristi coitus interruptus metod) morate da imate dosta poverenja u svog partnera. To bi trebalo da bude jaka i ozbiljna veza, verovati da će se muškarac

zaustaviti kada je njemu najlepše da bi zaštitio vas.”

Žensko, 15-25, Čaglavica, rural, K-Srpkinja (Grupna diskusija)

Mlađe žene drugačije razmišljaju. Kondomi su primarno sredstvo zaštite. Većina mladih žena su spomenule kondome kao kontraceptivni metod. U nekim slučajevima, pilule se takođe korišćenje od strane mladih žena.

Mlađe žene su bile ambivalentne po pitanju upotrebe kontracepcije. Njihova mišljenja nisu bila crno-bela. Pokušale su da pokažu kako prednosti tako i mane kontracepcije. Prema njihovom mišljenju kondomi su zgodniji za upotrebu od drugih metoda kontracepcije, nepoželjne pojave nisu tako velike i praktičniji su za upotrebu.

Što se muškaraca tiče, njihovi izbori i mišljenja po pitanju upotrebe kontracepcije su potpuno drugačiji. Verovatno zbog razlike u godištu i mestu prebivanja, rezultati pokazuju dva suprotna ekstrema. Dok su stariji muškarci koji žive u ruralnim oblastima bili manje zainteresovani i manje osetljivi, razmišljajući samo o njihovim ličnim potrebama, mlađe grupe muškaraca koji žive u urbanim oblastima su bili osetljiviji. Znanje o kontracepciji je bilo veće kod mlađih muškaraca.

Mlađe devojke uglavnom su bile manje svesne kontraceptivnih metoda izuzev kosovskih Srpkinja i žena iz Prištine. S obzirom da su neiskusne one nisu generalno bile svesne kontraceptivnih metoda.

Prema mišljenju učesnika, edukacija o kontracepcije je jako limitirana. Glavni izvor informacija su prijatelji, naročito među omladinom. Starije žene uglavnom uče o kontracepciji u medicinskim ustanovama, kako privatnim tako i javnim, kao i od doktora koji predlažu različite tipove kontracepcije. Brošure, poster i informacije na televizijskim programima o kontracepciji su veoma retke. Skoro svi učesnici delili su isto mišljenje da bi više informacija trebalo da bude dostupno naročito u televizijskim programima preko kojih se dostiže do većinske populacije i u školama gde se mogu konkretno edukovati deca o kontraceptivnim metodama i upotrebi.

ABORTUS, A ONDA KONTRACEPCIJA?

Od žena koje su imale abortus očekivalo bi se da budu pažljivije u budućnosti i da uče na svojim greškama. Ipak ovo nije slučaj. Iako se neke žene kaju što su pobacile njihovo dete/decu, kajanje je izgleda samo privremeno.

Osećanja krivice nestaju jako brzo u većini slučajeva.

Većina intervjuisanih žena tvdi da iako su se zaklele da će momentalno početi da koriste kontracepciju; samo su neke od njih zaista to i počele. Neke su prestale da koriste kontracepciju na neko vreme, dok su druge zbog drugačijih razloga nastavile sa njihovim “starim navikama”.

Neke od žena koje su imale abortus tvrde da razlog zbog kojeg su nastavile sa coitus interruptus metodom je jednostavno taj što one ne vole da koriste veštačka sredstva kontracepcije. Njima se ne dopada ni pilula ni IUD niti bilo šta veštačko.

Druge jednostavno nisu mogle da nađu ni jedan odgovarajući kontraceptivni metod zbog nepoželjnih pojava ili zbog umanjivanja zadovoljstva koje neki metodi prourokuju. Neke žene su zapostavile to pitanje na neko vreme, izjavljujući da nisu imale vremena.

Među tim ženama, bilo je i onih koje su momentalno ugradile IUD ili odlučile da koriste druga kontraceptivna sredstva za prevenciju.

Okvir 2. Slučaj žene koja je imala abortus

“Nakon abortusa kupila sam IUD. Platila sam ga 500 dinara (ekvivalent oko 6 Eura). Ali nisam ga stavila unutra. Planirala sam da odem kod istog doktora da stavim IUD, ali moguće da je istekao rok IUD-a, trebalo bi da to proverim.

Neki kažu koristi ga, drugi kažu nemoj, nisam sigurna da li je zdravo ili ne. Nikada u životu nisam koristila zaštitu. Čula sam za kondome i pilulu ali ih nikada nisam isprobala. Deca na ulici pričaju o tome. Jednom je moj muž kupio kondome i ja sam ga pitala šta je to? “Otarasi ih se, molim te, baci ih” rekla sam. Nisam mogla da ih isprobam. To je bilo pre 7 ili 8 godina i ja ih nisam isprobala. Čak i ne znam kako izgledaju, neki kažu da su dobri za zaštitu. Ni jedna od mojih prijateljica ne koristi pilulu; čak i ne znam kako izgledaju. Nikada ih ne bi probala. Takođe sam čula za IUD, ali eno ga kod kuće sada.”

Žensko, 15-45, Gračanica, rural, K-Srpkinja (Dubinski intervju)

UNUTAR MATERičNA SPRAVA (IUD)

Unutar materična sprava (IUD) je kontraceptivni metod o kojem se najviše

pričalo među učesnicima, naročito među starijim ženama. Iako većina žena koje su učestvovala u fokus grupama nisu IUD lično koristile, saznale su o IUD-u uglavnom od prijatelja, komšija ili rođaka. IUD je takođe primećen od strane učesnika kao najsigurniji metod kontracepcije, iako ne i najlakši za upotrebu. Ideja o stavljanju veštačkog objekta u svoje telo je bila zastrašujuća.

IUD je takođe metod kontracepcije koji i ginekolozi najviše preporučuju. Prema njihovom mišljenju, žene koje ne žele da više rađaju trebalo bi da koriste IUD.

Federacija za planiranje roditeljstva u Americi (PPFA)²³ je iznela mnoge prednosti IUD-a, IUD ne utiče na nivo hormona kod žene, veoma je odgovarajuć u spontanom seksualnom odnosu, unapređuje seksualni život žena, i moguće je brzo zatrudneti kada se IUD ukloni. Izuzev toga što je najpopularniji metod prevencije i smatran za najsigurniji, ni ginekolozi ni žene nisu spomenuli ove prednosti IUD-a. Žene su uglavnom bile koncentrisane na mane IUD-a.

Učesnici su tvrdili da IUD ne odgovara svima. Zavisno od tela žene, neke žene nalaze da im IUD najviše odgovara, dok su druge morale da ga uklone zbog nepoželjnih pojava koje je IUD prouzrokovao.

Prema Federaciji za planiranje porodice u Americi (PPFA)²⁴, žena mora da poseti doktora da bi proverila da li može da koristi IUD, a doktor bi morao da obavi neka neophodna testiranja. Takođe, ne mogu sve žene da koriste IUD¹⁷. Niko od učesnika u fokus grupama ili žena koje su bile intervjuisane a koristile su IUD, nisu navele da su bile pregledane na bilo koji način pre stavljanja IUD-a.

Žene su navodile različite nepoželjne pojave IUD-a, koje su uglavnom bile povezane sa zdravstvenim pitanjima. Neke su otkrile da su nakon stavljanja IUD-a patile od anemije, oboljenja jetre i više krvavljenje od uobičajenog. Žene su takođe navele da su tokom korišćenja IUD-a bile više ograničene što se tiče stvari koje su prenosile a i drugih aktivnosti.

Učesnici su prijavili druge nepoželjne pojave IUD-a. Neke žene pričale su o slučajevima u kojima su žene ostajale trudne tokom korišćenja IUD-a. Nekoliko žena su ispričale njihova lična iskustva sa IUD-om.

“Da ali ja nisam znala da se pomerilo, nosila sam neko cveće i neke

teške stvari, i primetila sam da se ne osećam dobro, bilo je neke krvi, ne kao kad se krvari nego kao mali komadi, otišla sam kod doktora i on mi je rekao da sam zatrudnela iako sam imala IUD i morala sam to da uradim i da budem očišćena.”

Žensko, 26-45, Priština, rural, K-Alбанка (Grupna diskusija)

“Imala sam IUD tri godine nakon što sam rodila svoju treću ćerku. Tokom prvog meseca nakon postavljanja oseća se bol. Boli isto kao kada imate menstruaciju. Svaki dan osećate bol u leđima i u stomaku. Ali nakon mesec dana ne osećate više nikakav bol. U potpunosti se naviknete na IUD. Važno je da tokom korišćenja IUD-a idete na kontrole svakih šest meseci. Nakon tri godine izvadila sam IUD i nastavila sa kontrolom rađanja prirodnim prirodnim putem bez ikakvih kontraceptiva”.

Žensko, 26-45, Čaglavica, rural, K-Srpkinja (Grupna diskusija)

“Imala sam IUD, ali desila se najgora stvar. Počelo je da srasta sa mojom matericom i morali su da ga izvade operacijom”.

Žensko, 26-45, Mitrovica, urban, K-Srpkinja (Grupna diskusija)

PILULE ZA “SPREČAVANJE TRUDNOĆE”

Učesnici su takođe često spominjali pilulu za oralnu upotrebu, iako se generalno pilula ne koristi tako često. Pilula se obično naziva pilula za “sprečavanje trudnoće” (*hapa kunder shtatzanis*). Postoji asocijacija pilule sa lekom koji neko uzima kada je bolestan. Takođe, učesnici su naveli neprirodnost unošenja hemije u telo svakoga dana. Mana pilule je ta što se mora uzimati svakog dana bez izuzetka.

Iznad svega, prema mišljenju žena, dobijanje na težini je najgora i najučestalija nepoželjna pojava pilule za “sprečavanje trudnoće”. Sve žene su navele dobijanje na telesnoj težini kao jedan od najzabrinjavajućih problema pilule za kontrolu rađanja. Nervoza, anksioznost, negativni psihološki uticaji su druge primećene nepoželjne pojave. Takođe, hormonski poremećaji su bili spomenuti u nekim slučajevima, što uzrokuje uvećanje grudi i stomaka kao i rast brade i brkova. Neke žene su navele i da ne može da se zatrudni neposredno nakon prestanka uzimanja pilule - da je teško. Međutim bilo je i žena koje su navele slučajeve koji govore suprotno: prema njihovom mišljenju, pitanje začeća više zavisi od organizma žene nego od efekta pilule.

Muškarci u Prištini opisuju pilulu za “sprečavanje trudnoće” kao mač sa dve oštrice. Sa jedne strane one jako dobro štite, dok sa druge strane one imaju dosta nepoželjnih pojava.

Iako nije naučno dokazano, neke žene tvrde da pilula za kontrolu rađanja ima negativan uticaj na nervni sistem, može da prouzrokuje kancer, oštetiti fetus, formira ciste i ako se koristi duže vremena može da dovede do neplodnosti.

Što se mene tiče, lakše je abortirati nego uzeti pilulu. Čula sam dosta stvari koje su se desile ženama koje su koristile pilulu. Abortus je prirodni od tih hemikalija koje unosite u svoje telo. Sa pilulom ugoržavate vaše kompletno zdravlje.

Žensko, 15-45, Mitrovica, urban, K-Srpkinja (Grupna diskusija)

Pilule za “sprečavanje trudnoće” se takođe koriste i iz drugih razloga. One se prepisuju od doktora za regulaciju menstrualnog ciklusa i regulaciju hormona.

Neke žene ih smatraju veoma efektivnim, dok druge momentalno prestaju sa njima. Pilule za kontrolu rađanja se koriste za izazivanje abortusa (pogledaj Poglavlje 4). Neke žene su izjavile da kada su sumnjale da su ostale trudne da su koristile pilule za kontrolu rađanja da bi stimulisale menstruaciju.

UPOTREBA KONDOMA

Nakon konflikta na Kosovu 1999 godine, bilo je niz kampanja podizanja svesti i reklama za upotrebu kondoma. Prvi decembar je Svetski dan borbe protiv aids-a kada se posebna pažnja poklanja upotrebi kondoma kao sredstvu za prevenciju AIDS-a. Reklame su imale uticaja ali tema kondoma upotrebe kondoma u svrhu sprečavanja trudnoće nije promovisana. Takođe, kao što otkrivaju fokus grupe, programi o svesnosti neophodnosti upotrebe kondoma su više okrenuti ka omladini. Učesnici u generacijski mlađim grupama uglavnom su spominjali kondome kao sredstvo za kontrolu rađanja i zaštitu od različitih bolesti. Što se omladine tiče najpouzdanija zaštita je izgleda kondom.

Neke udate žene, nakon isprobavanja različitih mogućnosti za zaštitu od neželjene trudnoće, naznačile su da im kondomi najviše odgovaraju. Prednost kondoma u poređenju sa drugim sredstvima kontracepcije je ta što one ne moraju da piju lekove (pilule za kontrolu rađanja) i ne mora im biti ugrađen IUD od strane doktora i ne moraju da se osećaju neprijatno što imaju strani

objekat u svom telu.

Prva reakcija kada se pitaju mlađe grupe o kondomina bila je: “Dobro rešenje, spasilo nas je”.

Mlađi muškarci preferiraju kondome zato što kondomi imaju manje nepoželjnih pojava dok drugi kao što je pilula i IUD imaju negativne, nepoželjne pojave po žene. Sa druge strane, stariji muškarci koji žive u ruralnim oblastima- iako upoznati sa nepoželjnim pojavama IUD-a i pilule preferiraju ova dva metoda. Njima se uopšte ne sviđaju kondomi. Seksualni odnos prilikom kojeg je upotrebljavan kondom je opisan kao:

“Kondomi podsećaju na konzervisane krastavce, nisu ukusni i kao sveži. Ali ako su jeftini, ljudi mogu da ih koriste.”

Muško, 26-45, Prizren, rural, K-Albanac (Grupna diskusija)

“Slažem se! Korišćenje kondoma je kao kupati se obučen.”

Muško, 26-45, Prizren, rural, K-Albanac (Grupna diskusija)

Mladići iz Prištine su bili jako dobro informisani o upotrebi kontracepcije i nepoželjnim pojavama. U poređenju sa devojkama istog godišta oni su znali mnogo više o svemu. U stvari, oni su bili jedini koji su spomenuli pilulu koja se uzima nakon seksualnog odnosa, ona se može koristiti 72 časa nakon seksualnog odnosa. (Hitna kontracepcija).

Neke mane koje su žene uvidele bile su: kondomi se takođe mogu pokidati tokom seksualnog odnosa i mnoge žene su se žalile na pomanjkanje zadovoljstva u seksualnom odnosu prilikom kojeg je upotrbljavan kondom. Za neke žene kondomi mogu biti frustrirajući i čak mogu da unište vezu zbog pomanjkanja zadovoljstva.

Okvir 3

Pokušala sam da koristim kondome, nema uživanja. Videla sam da moj muž nije zadovoljan kondomima. Razmišjala sam o kondomima i moj zaključak je da čak iako oni štite od neželjene trudnoće i različitih bolesti, oni uništavaju vezu među partnerima. Gde je romantika kada muškarac vadi kondom iz svog džepa i stavlja ga? To bi uništilo sve. Sta drugo? IUD. Nikada to ne bi stavila u sebe. Imam osećaj da bi ga osećala u telu svo vreme. Tako da coitus interruptus metod ostaje jedina kontracepcija za mene.

Žensko, 15-45, Mitrovica, urban, K-Srpkinja (Dubinski intervju)

“PREKIDANJE KAD JE NAJSLAĐE” : COITUS INTERRUPTUS METOD

Metod povlačenja penisa pre ejakulacije (coitus interruptus) kao metod kontracepcije ispostavlja se da je metod koji se najčešće koristi i koji se najviše dopada učesnicima. Coitus interruptus je opisan na sledeći način:

“moj muž vodi računa o meni”,
“prirodni metod”,
“tradicionalni metod”,
“ništa”,
“svesna prevencija”,
“prekidanje kada je naslađe”

Većina žena koje su učestvovala u fokus grupama kao i žene koje su učestvovala u dubinskim intervjuima tvrde da koriste ovaj metod. Svesne su činjenice da ovo nije najsigurniji metod za upotrebu, međutim to je onaj koji im najviše odgovara. Pošto neke žene ne vole da koriste pilule za kontrolu rađanja ili IUD ili kondome, coitus interruptus ostaje najbolja opcija. Većina žena se prebacilo na ovaj metod nakon isprobavanja brojnih drugih kontraceptivnih metoda dok neke žene tvrde da nisu opšte probale druge metode.

Odluka da se ne koriste druge kontraceptivne metode, je kako žene kažu, uglavnom odluka muškarca ili u retkim slučajevima obostrana odluka. Uglavnom, odgovornost je prepuštena muškarcima. Prema mišljenju žena, seksualna zrelost je više nego neophodna kada se koristi coitus interruptus metod. Prevažno se mora verovati mužu i on mora da bude dovoljno osetljiv da razume poziciju žene. U nekim slučajevima, žene veruju svojim muževima čak i više nego što veruju IUD-u, piluli za kontrolu rađanja ili kondomima.

“Pa ovo sve zavisi od partnera, koliko je on pažljiv. Neke muškarce nije briga. Imala sam dogovor sa mojim mužem i on zna koliko sam patila i nakon toga on je bio jako pažljiv”.

Žensko, 15-45, Priština, urban, K-Alбанка (Dubinski intervju)

Nažalost, u većini slučajeva ovo je najbolji scenario. Donošenje odluke o upotrebi kontracepcije zavisi samo od muža, šta god se njemu svidelo. Dok, na kraju on retko preuzima odgovornost, a naročito kada su muškarci pijani i “nesvesni”.

“Ja znam za jedan brak. Oni su imali četvoro dece, a ona je imala 15 abortusa. Zatrudnela bi svaki put zato što je on bio pijan. To je jasan primer silovanja u braku.”

Žensko, 26-45, Mitrovica, urban, K-Srpkinja (Grupna diskusija)

Takođe piše i u knjigama. To je svesna prevencija! Žene to ne mogu da rade ali muškarci moraju da budu pažljivi da ne bi oplodili ženu! Ako je on pažljiv, onda on može da sačuva ženu! Ako muškarac nije pijan on može da bude jako pažljiv tokom seksa! Ja nisam jedina koja koristi taj metod! Postoji puno žena koje koriste prirodno sredstvo kontracepcije!

Žensko, 26-45, Mitrovica, rural, K-Alбанка (Grupna diskusija)

“Bez želje muža da zaštiti, žena ne može da uradi mnogo sama.”

Žensko, 26-45, Prizren, rural, K-Alбанка (Grupna diskusija)

Ginekolozi tvrde da iako je coitus interruptus najpopularniji metod, to je najrizičniji metod. Coitus interruptus metod nudi samo 30 procenata sigurnosti, prema njihovom mišljenju.

Jedna i jedina posledica coitus interruptus metoda je neželjena trudnoća. Iako su neke žene već bile zatrudnele korišćenjem ovog metoda, nastavile su da ga koriste.

Coitus interruptus metod je iznad svih najomiljeniji kontraceptivni metod, ne zato što je besplatan nego zato što dozvoljava maksimalno zadovoljstvo bez neželjenih pojava modernih kontraceptivnih metoda.

ČETVRTO POGLAVLJE PREGLED, ZAKLJUČAK, DISKUSIJA I PREPORUKE

Studija se fokusira na zapažanja i mišljenja, i žena i muškaraca, o abortusu i upotrebi kontracepcije u društvu koje se menja na Kosovu. Zapažanja i mišljenja su u vezi sa društvenim trendovima kao što su generalno loši ekonomski uslovi ali takođe i modernizacija, uticaj dijaspore koja finansijski pomaže porodice na Kosovu, menjanje mišljenja o seksualnim odnosima pre braka i druga seksualna ponašanja, menjanje vrednovanja trudnoće, i prenatalne nege koja je obezbeđena od zdravstvenih ustanova i iznad svega menjanje pozicije žene u društvu.

Da bi dublje zašli u razloge za odlučivanje na abortus i mišljenja i zapažanja o abortusu kao kontroli rađanja, u istraživanje je uključena kvalitativna studija gde su sprovedene i diskusije sa fokus grupama i dubinski intervjui. U fokus grupama žene su lako govorile o slučajevima abortusa njihovih komšija, sestara, prijateljica ali ne i sa njihovim ličnim iskustvima. Diskutovanje o ličnim iskustvima povodom abortusa tokom dubinskih intervjua bilo je mnogo delikatnije i osetljivije, ali žene su nam pričale o svojim iskustvima u intervjuiima koji su trajali oko 30 minuta.

Sprovedene fokus grupa i dubinskih intervjua je više delovanje, intervencija, nego što je samo istraživanje. Diskutujući o abortusu, seksualnosti, upotrebi kontracepcije u kontekstu kosovskog društva, teme su iznete na površinu,

kreirajući tako svesnost razgovor među učesnicima.

Rezultati dobijeni sa fokus grupama i dubinskim intervjuima su u potpunosti zapisani i prevedeni na engleski jezik. Transkripti su bili analizirani u skladu sa principima osnovane teorije. Za ovo je bio korišćen software paket Atlas-Ti.

Ova studija, zbog svoje kvalitativne prirode, može jedino opisati mišljenja i doživljaje različitih intervjuisanih grupa. Ove grupe su odabrane reprezentativnim osnovama kosovskog društva. Rezultati sa fokus grupama i dubinskim intervjuima, međutim nikada ne mogu biti izmereni. Kvantifikacija mišljenja i zapažanja može jedino biti urađeno u reprezentativnom istraživanju na nacionalnom nivou. Uzimanje u obzir rezultata sa fokus grupama i dubinskim intervjuima bi u učinilo takvo istraživanje osnovanim u kosovskom društvu i lokalnoj informisanosti.

Abortus

Abortus je uobičajena stvar na Kosovu sa jasnom distinkcijom između udatih i neudatih žena. Žene ukazuju na različita zapažanja, razloge i posledice abortusa.

Abortus je generalno prihvaćen, ako je sproveden iz zdravstvenih razloga, abnormalnosti fetusa i silovanja. Takođe, među neudatim ženama opšte mišljenje je da je abortus sasvim prihvatljiv. Žene su navodile finansijske razloge (ne mogućnost da se priušti podizanje još jednog deteta), kao glavni razlog za abortus. Takođe, žene ukazuju da kada su zatrudnele prerano nakon rođenja prethodnog deteta, abortus je bio opcija; i takođe kada su zatrudnele a nisu želele još jedno dete. Ovaj poslednji razlog, abortus kao metod planiranja porodice, je povezan sa sveopštom upotrebom tradicionalnog coitus interruptus metoda. "Starije" udate žene imaju reproduktivni režim koji se sastoji od bračnog seksualnog odnosa, korišćenja coitus interruptus metode i abortusa. Žene su istakle (vidi kasnije) da iako su planirale da koriste moderni metod nakon abortusa, često su oklevale da zapravo koriste bilo šta drugačije.

Pored ekonomskih i pitanja planiranja porodice, drugi razlozi za abortus kod udatih žena bilo je favorizovanje sina (polna selekcija abortusom), kompleks babe.

Abortusi među neudatim ženama su "oni o kojim ne govorimo". Iako mišl-

jenja o seksualnim odnosima pre braka (a ponekad i o zajedničkom životu pre braka takođe) su se promenila, a naročito u Prištini, stavovi o ženama koje zatrudne pre braka i njihovoj potrebi za abortusom još uvek oslikavaju fundamentalno tradicionalne vrednosti, (muškarci žele da ožene device). Mladići otkrivaju sledeći dupli standard; seksualni odnosi pre braka bi trebalo da postoje, ali oni neće oženiti devojkicu koja je imala seksualne odnose pre braka.

Rezultati fokus grupa među učesnicima bili su neočekivani u gradovima: Prizren i Mitrovica, gde naročito mlađe žene čvrsto ukazale da je abortus greh i da ne bi trebalo da bude dozvoljen. Religiozne vrednosti izgleda da uzrokuju ova mišljenja. Tako, dok vidimo trend modernizacije na jednoj strani, naročito u Prištini, vidimo i trend religioznog konzervatizma na drugoj strani.

Generalno, žene ističu da je abortus greh; žene koje su imale abortus ukazuju na bol, krvarenje i osećaj krivice. Neke žene su se osećale traumatizovano, žaleći zbog onoga što su učinile. Verovanje da abortus izaziva neplodnost ili sterilitet (najgora stvar koja se može desiti ženi na Kosovu) pojačava verovanje da će abortus biti praćen "kaznom". Ginekolozi su zaista ukazali da izazvani abortus kao takav ne može dovesti do steriliteta, ali da infekcije tokom i nakon abortusa mogu dovesti do toga.

Učesnice koje su lično imale abortus, nisu bile mnogo informisane o metodu koji je korišćen za obavljanje abortusa. Nekoliko verovanja u vezi sa tradicionalnim metodama abortusa su ipak bile navedene, između ostalih sedenje u kadi sa vrelom vodom, pijenje piva i nošenje teških stvari.

Kontraceptivi

Kao što je istaknuto, coitus interruptus je naveden kao metod kontracepcije koji se najviše koristi. Ovo je takođe potvrđeno podacima iz Istaživanja reproduktivnog zdravlja (2003). Coitus interruptus metod je najpopularniji i najdopadljiviji metod kontrole rađanja iako nije 100 posto efektivan. Nažalost, žene koje zavise od njihovih muževa da sprovedu uspešno ovaj metod, ponekad zatrudne zbog njihove nepažnje. Učesnici su istakli slučajevne nepažnje muževa koja je uzrokovana pijanstvom. Učesnici su takođe istakli važnost obostranog poverenja između muža i žene tokom korišćenja ovog metoda.

Žene ukazuju da su primećene nepoželjne pojave glavne mane korišćenja modernih sredstava kontracepcije kao što su pilula, kondom, i IUD. Na

primer, primećeno je da IUD vodi ka anemiji, bolesti jetre i prekomernom krvavljenju. Takođe, žene su ukazale da im se nisu dopadali strani objekti ubaćeni u njihovo telo. Učesnici su bili mišljenja da pilule za kontrolu rađanja, zvane “pilula”, vode do povećanja telesne težine, izazivaju uvećanje grudi i stomaka i neplodnost. Učesnici su takođe bili mišljenja da kondomi smanjuju seksualno zadovoljstvo i bili su zabrinuti zbog mogućnosti pucanja kondoma.

Većina žena dobija informacije o kontracepciji putem glasina, “rekla-kazala”, (t.j. od prijatelja, komšija, rođaka a ne direktno od profesionalaca).

Kondomi su naročito prihvaćeni među omladinom. Oni saznaju o kondomima preko kampanja o prevenciji HIV-a, a ne prevenciji trudnoće. Mladići koji žive u urbanim oblastima otvoreniji su po pitanju kontracepcije nego njihovi vršnjaci koji žive u ruralnim oblastima. Muškarci u fokus grupama koji su iz urbanih oblasti, naveli su čak i sredstva za hitnu kontracepciju (pilula koja se uzima nakon seksualnog odnosa).

PREPORUKE

Abortus

Fokus na *informisanom izboru za abortus*; kako se radi; zakon o abortus; a naročito:

Koje se metode koriste na klinikama? U odnosu na verovanja o tradicionalnim metodama, koje su iznesene u istraživnju, i da li one deluju ili ne.

Koje su stvarne posledice: bol, krvarenje, emotivne reakcije, zdravstvene posledice? Kako bi pacijent trebalo da se nosi sa njima?

Savetovanje nakon abortusa, emotivne posledice naročito: Primer: U holandskoj klinici za abortus (Stimezo) dostupan je materijal za čitanje koji opisuje različite reakcije koje žene imaju nakon abortusa. Neke će imati osećaj krivice, neke će samo misliti: “Fino, rešila sam se problema”, druge će se možda plašiti da će postati sterilne, a neke će možda biti zabrinute oko toga šta će njihova porodica misliti i reći. Poruka u ovom materijalu je zapravo ova: šta god da osećaš u redu je; to je tvoj način suočavanja sa tim. Ako su reakcije ozbiljne i jake onda je potrebno savetovanje. Takav materijal bi bilo lako napisati, na osnovu osećanja žena koja su navedena u fokus grupama i dubinskim intervjuima.

Obezbediti i ponuditi nakon abortusa *informisani izbor* o svim dostupnim sredstvima kontracepcije, za sve žene koje su imale abortus. Objasniti realne i primećene nepoželjne pojave. Cilj / profil: stariji parovi koji ne žele da imaju više dece (IUD); mlađe žene: prevencija trudnoće uz pomoć pilule, kondoma, IUD.

Studija ukazuje na ozbilje posledice trudnoće među neudatim ženama. Fokus na *seksualnu edukaciju* među omladinom naročito; informacije o seksualnosti, trudnoći, posledicama trudnoće, upotrebi kontracepcije; abortusu. Edukacija roditelja o potrebi za otvorenosti, šta uraditi kada ćerka zatrudni.

Edukacija mladića o dvojnem moralu, prihvatanje seksualnih odnosa pre braka ali odbijanje da se oženi devojka koja je imala seksualne odnose pre braka.

Učesnici su sami ukazali na potrebu da se stavi fokus na:

kampanje seksualne edukacije, a naročito za mladu populaciju putem televizije.

kampanje seksualne edukacije naročito u školama.

Naglasiti u isto vreme (zajedno sa informacijama o kontracepciji) potrebu za kvalitetnom prenatalnom negom, stavljajući akcenata na vrednovanje trudnoće i potrebu za zdravljem žena i dece tokom trudnoće.

Cilj:

Udate i neudate žene,

Oženjeni muškarci: informacije o modernim sredstvima kontracepcije nasuprot coitus interruptus metodi,

Omladina: seksualna edukacija

Trudnice: žene koje će zatrudneti; informacije o modernim sredstvima kontracepcije nasuprot coitus interruptus metodi,

Informacije od strane ginekologa, uključujući i hitnu kontracepciju, savetovanje.

Različitosti u odnosu na region na Kosovu; na primer Priština: žene već žele da abortus postoji kao opcija; različito u odnosu na ostali deo Kosova.

Da bi se zaista odredila ciljna grupa potrebna je, međutim, kvantifikacija rezultata (vidi ispod).

Upotreba kontracepcije

Obezbediti i ponuditi *informisane izbore* o svim dostupnim sredstvima kontracepcije uključujući stvarne i primećene nepoželjne pojave. Cilj/profil: stariji parovi koji ne žele da imaju više dece (IUD); mlađe žene: pilula, kondomi, IUD. Naročito omladina: prevencija trudnoće.

Profesionalci moraju da obezbede najnovije informacije o kontracepciji, njenim prednostima i manama, na svim medijima: nepoželjne pojave; primećene

nepoželjne pojave: obezbediti tačne informacije. Danas žene jedino saznaju o kontracepciji putem glasina.

Kvantifikacija rezultata studije, da se otkrije:

Koja mišljenja i verovanja o abortusu i upotrebi kontracepcije su najviše raširena, gde, među kojom populacijom.

Prioriteti u određivanju ciljeva (na koju se grupu prvo fokusirati)

ANEKS 1 PLAN UZIMANJA UZORAKA

Fokus grupe = 19 grupa u celini

Broj grupa	Ciljna populacija	Godište	Etnička pripadnost	Lokacija	Region
1 grupa	Ginekolozi	N/A	Kosovski Albanci	Priština	Urban
2 grupe	Muškarci	15-25	Kosovski Albanci	Priština	Urban
		26-45	Kosovski Albanci	Prizren	Rural
12 grupa	ene	15-25	Kosovski Albanci	Priština	Rural
		15-25	Kosovski Albanci	Priština	Urban
		15-25	Kosovski Albanci	Prizren	Rural
		15-25	Kosovski Albanci	Prizren	Urban
		15-25	Kosovski Albanci	Mitrovica	Rural
		15-25	Kosovski Albanci	Mitrovica	Urban
		26-45	Kosovski Albanci	Priština	Rural
		26-45	Kosovski Albanci	Priština	Urban
		26-45	Kosovski Albanci	Prizren	Rural
		26-45	Kosovski Albanci	Prizren	Urban
		26-45	Kosovski Albanci	Mitrovica	Rural
		26-45	Kosovski Albanci	Mitrovica	Urban
4 grupe	ene	15-25	Kosovske Srkinje	Mitrovica	Urban
		15-25	Kosovske Srkinje	Caglavica	Rural
		26-45	Kosovske Srkinje	Caglavica	Rural
		26-45	Kosovske Srkinje	Mitrovica	Urban

Dubinski intervjui = ukupno 18 intervjua sa ženama koje su imale abortus

Broj intervjua	Ciljna populacija	Godište	Etnička pripadnost	Location	Region
9 intervjua	ene koje su imale abortus	15-45	Kosovski Albanci	Priština	Urban
		15-45	Kosovski Albanci	Prizren	Urban
		15-45	Kosovski Albanci	Priština	Rural
		15-45	Kosovski Albanci	Prizren	Rural
		15-45	Kosovski Albanci	Priština	Urban
		15-45	Kosovski Albanci	Prizren	Urban
		15-45	Kosovski Albanci	Mitrovica	Rural
		15-45	Kosovski Albanci	Mitrovica	Urban
		15-45	Kosovski Albanci	Mitrovica	Rural
3 intervjua		15-45	Kosovski Srbi	Mitrovica	Urban
		15-45	Kosovski Srbi	Graëanica	Rural
		15-45	Kosovski Srbi	Mitrovica	Urban
6 intervjua		15-45	Kosovski RAE	Priština	Rural
		15-45	Kosovski RAE	Prishtina	Urban
		15-45	Kosovski RAE	Prizren	Rural
		15-45	Kosovski RAE	Prizren	Urban
		15-45	Kosovski RAE	Mitrovica	Urban
		15-45	Kosovski RAE	Mitrovica	Rural

ANEKS 2 INSTRUMENTI KORISČENI U STUDIJI

VODIČ ZA DISKUSIJE FOKUS GRUPA (ŽENE)

Vodič za medijatora

PITANJA NA KOJA TREBA OBRATITI PAŽNJU

Kontekst zdravstvene usluge:

Pol + kultura:

Abortus

Pravni kontekst

UVOD

Medijatorov uvodni pozdrav i objašnjenje ciljeva studije:

Osnovna pravila:

Govoriti slobodno i otvoreno ali samo jedna osoba u istom trenutku

Uverenje o poverljivosti

Izraziti iskrena mišljenja; podjednako interesovanje i za negativne i pozitivne komentare

Ne postoje tačni i netačni odgovori, samo različita sagledavanja stvari, biti slobodan da поделиš svoje mišljenje čak i ako se ono možda razlikuje od onoga što su drugi rekli.

ZDRAVSTVENA NEGA

1. Misli na tvoje posete doktoru u poslednje tri godine, koliko često si posećivala doktora? Kada je bila tvoja poslednja poseta doktoru? Koja je bila njena svrha?
Ispitati: Proveriti da li je poseta bila zbog određenih simptoma ili samo regularna kontrola.
Ispitati: O stavu povodom posete doktoru?
Ispitati: Pokušati da saznaš uobičajeno ponašanje žene povodom posete doktoru.
(Polako pokušaj da opustiš učesnike da govore o svojim posetama ginekologu)
2. Kada ste poslednji put posetili ginekologa? Koji je bio razlog te posete?

Ispitati: Proveriti da li je razlog posete bio zbog određenih simptoma ili samo regularna kontrola?

3. Da li biste mi molim Vas, mogli reći gde žene gde žene odlaze za prenatalnu negu?
Koliko često?
Ispitivanje za: Privatne klinike? Bolnice?
4. Kako ocenjujete medicinske usluge u vezi prenatalne nege?
Ispitati: Bolnice? Privatne klinike?
5. Uopšteno, kako ocenjujete dobijene usluge u vezi sa prenatalnom negom sada u poređenju sa ranije?
Zašto? Koja je razlika?
Ispitati: Napraviti razliku između usluga koje su nudene ranije i onima koje se nude sada.

LIČNI ODNOSI / BRAK

Sledećih nekoliko tema su lične prirode, ali je veoma bitno za mene da razumem Vaša mišljenja o ovim stvarima. Nadam se da ćete biti iskreni sa mnom koliko god je to moguće. Nebitno da li ste u braku ili ozbiljnoj vezi, želeo/la bih da znam šta vi mislite o ozbiljnoj vezi i braku.

6. Da li su veze (bilo brak ili veza momak/devojka) tema o kojoj razgovarate sa drugima (npr: prijatelji ili članovi porodice)? Na primer, ako biste imali problem sa mužem/ženom, ili sa momkom/devojkom, da li biste o tome pričali sa drugim ljudima tražeći savet/pomoć?
7. Da li imate ljude sa kojima možete da razgovarate o intimnim, ličnim temama, kao što je seksualnost? (**Ispitati:** koliko je prijatna tema? Da li je neprijatna? Da li je tabu? Da li je “previše lična”?) Ako imate ljude sa kojima možete da razgovarate, ko su oni? Ako nemate ljude sa kojima možete da razgovarate, da li biste voleli da imate? Šta mislite, sa kim biste se osećali prijatno da razgovarate na teme u vezi sa seksualnošću?
8. Da li smatrate da je Kosovo prilično otvoreno društvo u smislu prihvatanja različitih ponašanja - ili mislite da su ljudi ipak više tradicionalniji/skloni osuđivanju različitih vrsta ponašanja koja odstupaju

od standardnih?

9. U vezi sa seksualnošću, da li mislite da je u redu da ljudi imaju seksualne odnose pre braka? Zašto ili zašto ne? Da li postoji rizik? Ako da, koji vid rizika?
10. Da li imate bilo kakvih pitanja ili zabrinutosti u vezi sa seksualnošću? (Strah da ćete razočarati partnera/supružnika? Zabrinutosti u vezi sa neplaniranom trudnoćom? Želite informacije u vezi sa kontracepcijom/kontrolom rađanja? Uopšteno zabrinutost u vezi sa menjanjem ponašanja i vrednosti u društvu? Itd.)

REPRODUKCIJA I ABORTUS

11. Neki od vas verovatno imaju decu ili ste imali priliku da vidite trudnu ženu ranije, rođaku, prijateljicu itd. U ovim slučajevima ko radi šta u porodici? Da li je žena pažljivija, kako se menjaju uloge? (Potražiti odgovor za “važnost trudnoće u porodici”, indirektno; koji vid porodičnog poštovanja dobija žena? Zašto?)
12. Koje je najbolje starosno doba za ženu da postane majka? Koji je optimalni broj dece koji bi jedan par trebalo da ima?
Ispitati: Broj dečaka, broj devojčica.
Ispitati: Pritisak od muža / njegovih roditelja.
13. Uporediti prethodne godine, da li može da se napravi razlika između tretmana koji žena dobija sada od strane svoje porodice tokom trudnoće i tretmana koji je dobijala ranije?
Ispitati: Koliko je sada pažljiva u poređenju sa ranije?
Ispitati: Koliko su muževi pažljivi sada u poređenju sa ranije u vezi sa trudnoćom?
Ispitati: Kako se ponašaju drugi članovi porodice?
14. Šta ako je trudnoća neželjena? Koje mogućnosti imaju žene, kada nose neželjenu trudnoću?
Ispitati: Da li je prekidanje trudnoće mogućnost?
PODSETNIK ZA MEDIJATORA: POKUŠATI DA SE TO PREZENTIRA ŠTO NEFORMALNIJE, TREBALO BI REĆI: “PA DEŠAVA SE, HAJDE DA PRIČAMO O TOME OTVORENO”.

15. Kada žena može da prekine svoju trudnoću? Npr: udate / neudate, u vezi, godište, broj sinova / ćerki, zdravlje?
16. Kada je trudnoća neželjena? Kako dolazi do toga?
Ispitati: Svesnost u vezi sa kontracepcijom.
Ispitati: Pokušati da se otkrije generalna ideja o kontracepciji.
17. Do kojeg meseca od zaćeća žena može da prekine svoju trudnoću?
Tražiti: za određivanje vremena koji meseci?
18. Da li biste mi mogli reći kako definišete abortus?
 Dobiti generalni koncept abortusa?
Ispitati: Proveriti upotrebu reći abortus i prekidanje trudnoće (ako “prekidanje trudnoće” zvući “bolje” onda to upotrebljavati.)
Ispitati: Dobro nasparam loših stvari.
Ispitati: Proveriti kulturološki pogled na abortus.
Ispitati: Proveriti uticaj religije u vezi sa abortusom.
19. Kome se obraćate u vezi sa abortusom? Gde žene obićno odlaze kad planiraju da obave abortus? Ko obićno prati žene kada treba da abortiraju?
20. Molim Vas, setite se nekog ko je imao ranije abortus? Nije potrebno da mi kažete ime te osobe, ali mislite na nju:
 Čija je to bila odluka? Da li je bila njena, supružnikova/partnerova, od nekog trećeg? Koji je bio njen motiv za abortus?
 Tražiti: premlada da ima dete, selekcija u odnosu na pol, neudata, itd.? Drugi razlozi?
21. Da li možete opisati tip žene koja bi tražila da abortira: fizićke karakteristike, razloge, motive, udata / neudata itd?
22. Prema Vašem mišljenju, koji su najćešći razlozi za abortus?
Ispitati: Da li je pol deteta razlog za abortus? Drugi razlozi?
23. Da li bi ženi trebalo dozvoliti da abortira? Šta u slučaju da je trudnoća rizićna po njen život? Zašto?
24. Kada biste bili u situaciji da mislite da bi trebalo da abortirate, da li biste

radije otišli u bolnicu, privatne klinike ili biste se odlučili za tradicionalni metod abortusa? Zašto?

25. Da li znate za bilo koji metod koji se koristi za abortus? Ako da, koji su to? Kako se izvode?

Ako se zna za neki metod **Ispitati**: Gde ste dobili informacije?
(ispitati za: prijatelje, rođake, medicinsko osoblje itd.)

26. Da li znate, da li postoji neki zakon na Kosovu koji se tiče abortusa? Ako ne, da li bi trebalo da postoji? Kada bi abortus trebalo smatrati legalnim? Kada nelegalnim?

Ispitati: kulturološko stanovište

Ispitati: religiozno stanovište

27. Koji je maksimalni broj abortusa koji su ženi dozvoljeni?

KONTRACEPTIVI

28. Šta mislite o kontracepciji? Sa kojim metodama kontracepcije ste upoznati?

Ispitati: Proveriti tradicionalne metode i moderne.

Ispitati: Fokusirati se na coitus interruptus metod. Proveriti svesnost učesnika u vezi sa “prevencijom” koju ovaj metod omogućava.

Ispitati: Ako nije spomenuto, pitati konkretno za pilule, kondome i IUD.

29. Da li mislite da ovi metodi kontracepcije imaju nepoželjne pojave?

30. Po Vašem mišljenju koji su razlozi zbog kojih bi trebalo najviše koristiti kontracepciju?

Ispitati: zaštita od neželjene trudnoće, različite bolesti, regulacija menstruacije.

31. Gde ste čuli za kontracepciju?

Ispitati: Prijatelji, rođaci, medicinsko osoblje itd.

32. Da li znate gde možete da nabavite kontraceptive u slučaju da Vam zatrebaju? Da li znate da su obezbeđeni i besplatni?

33. Da li koristite neki od njih? Koji najviše koristite? (definišite da li koriste

više moderne ili tradicionalne?) Zašto?

Ako su korišćeni: Ko je to predložio, Vi ili Vaš partner?

Ako nisu korišćeni: Zašto nisu nikad korišćeni (**Ispitati:** preskupi, manje zadovoljstva, stid, itd.)

34. Uopšteno, da li mislite da žene na Kosovu se radije opredeljuju za abortus nego za prevenciju trudnoće upotrebom kontracepcije?
Ispitati: lakše je? Manje problematično? (Poruka: postavljanje ovog pitanja može se razlikovati zavisno od grupe).

AKTIVNOSTI KOJE TREBA PREDUZETI

35. Da li abortus trebalo smatrati kao “pitanje oko kojeg bi se trebalo zabrinuti” na Kosovu? Da li mislite da je to prošireni fenomen?
36. Da li bi trebalo usporiti sa abortusom? Ako da, zašto? Ako ne, zašto?
37. Koje akcije, ako ih ima, bi trebalo poduzeti da se uspori širenje abortusa? Ko bi, po Vašem mišljenju trebalo da bude odgovoran za poduzimanje ovih akcija?

Ispitati: nacionalna vlada/vlast, lokalna vlada/vlast, internacionalni NVO-i, lokalni NVO-i, religiozne grupe, itd.

38. Kako oni to mogu postići?

Ispitati: Više edukacionih programa u školama, veći nivo dostizanja do ljudi koji su najranjiviji-omladina, više otvorenosti u društvu tako da bi ljudi mogli da razgovaraju o temama koje su u vezi sa abortusom, itd.

Nacrt upitnika za dubinske intervjuje sa ženama koje su imale abortus

PITANJA NA KOJA TREBA OBRATITI PAŽNJU

Kontekst zdravstvene usluge:

Pol + kultura:

Abortus

Pravni kontekst

UVOD

Medijatorov uvodni pozdrav i objašnjenje ciljeva studije:

Osnovna pravila:

Govoriti slobodno i otvoreno

Uverenje o poverljivosti. Ova studija je u potpunosti poverljiva. Sve što budete rekli će isključivo biti korišćeno za ciljeve studije. Vaš identitet nikada neće biti otkriven i niko neće moći da poveže Vaše ime sa onim što ćete mi reći.

Izraziti iskrena mišljenja; podjednako interesovanje i za negativne i pozitivne komentare

Ne postoje tačni i netačni odgovori, samo različita sagledavanja stvari, slobodno izrazi svoje mišljenje čak i ako se ono možda razlikuje od onoga što su drugi rekli.

ZDRAVSTVENA NEGA

1. Misli na tvoje posete doktoru u poslednje tri godine, koliko često si posećivala doktora?

Kada je bila tvoja poslednja poseta doktoru? Koja je bila njena svrha?

Ispitati: Proveriti da li je poseta bila zbog određenih simptoma ili samo regularna kontrola.

Ispitati: O stavu povodom posete doktoru?

Ispitati: Pokušati da saznaš uobičajeno ponašanje žene povodom posete doktoru.

2. Kada ste poslednji put posetili ginekologa? Koji je bio razlog te posete?

Ispitati: Proveriti da li je razlog posete bio zbog određenih simptoma ili samo regularna kontrola?

3. Kako ocenjujete medicinske usluge u vezi prenatalne nege?
Ispitati: Bolnice? Privatne klinike?
4. Uopšteno, kako ocenjujete dobijene usluge u vezi sa prenatalnom negom sada u poređenju sa ranije?
Zašto? Koja je razlika?
Ispitati: Napraviti razliku između usluga koje su nuđene ranije i onih koje se nude sada.

LIČNI ODNOSI / BRAK

5. Da li su veze (bilo brak ili veza momak/devojka) tema o kojoj razgovarate sa drugima (npr: prijatelji ili članovi porodice)? Na primer, ako biste imali problem sa mužem/ženom, ili sa momkom/devojkom, da li biste o tome pričali sa drugim ljudima tražeći savet/pomoć?
6. Da li imate ljude sa kojima možete da razgovarate o intimnim, ličnim temama, kao što je seksualnost? (Ispitati: koliko je prijatna tema? Da li je neprijatna? Da li je tabu? Da li je “previše lična”?) Ako imate ljude sa kojima možete da razgovarate, ko su oni? Ako nemate ljude sa kojima možete da razgovarate, da li biste voleli da imate? Šta mislite, sa kim biste se osećali prijatno da razgovarate na teme u vezi sa seksualnošću?
7. Da li imate bilo kakvih pitanja ili zabrinutosti u vezi sa seksualnošću? (Strah da ćete razočarati partnera/supružnika? Zabrinutosti u vezi sa neplaniranom trudnoćom? Želite informacije u vezi sa kontracepcijom/kontrolom rađanja? Uopšteno zabrinutost u vezi sa menjanjem ponašanja i vrednosti u društvu? Itd.)

REPRODUKCIJA I ABORTUS

Sledećih nekoliko pitanja su lične prirode, ali je veoma bitno za mene da razumem Vaše iskustvo u vezi sa prekidanjem trudnoće. Nadam se da ćete biti iskreni sa mnom koliko god je to moguće. Još jednom ću Vas podsetiti da je sve što kažete apsolutno poverljivo, Vaše ime se neće nigde pojaviti i niko neće moći da poveže ovaj razgovor sa Vama.

8. Da li ste u braku? Da li imate dece? Ako da, koliko? Tokom Vaše trudnoće ko je radio šta u porodici? Da li je žena pažljivija, kako se menjaju uloge? (Pokušati da se pronađeš odgovor za “važnost trudnoće u porodici” indirektno; koji vid porodičnog poštovanja ima žena? Zašto?)
9. Rekli ste da ste imali abortus... koju trudnoću ste prekinuli (prvu, drugu, ostalo?); već imate decu (koliko, dečake i / ili devojčice) ili nemate decu?
10. Zašto je prekinuta trudnoća? Uopšteni razlozi za abortus, a naročito za ovu trudnoću?

Tražiti: previše mlada da ima dete, selekcija u odnosu na pol, neudata itd? Drugi razlozi?
13. Kada ste saznali za Vašu neželjenu trudnoću šta ste radili? Kako ste odlučili da prekinete trudnoću? Sa kim ste razgovarali? Koga ste konsultovali? Ko je doneo odluku? Koje su bile opcije za i protiv? Kako ste se osećali? Šta je rekao muž/ njegovi roditelji/ Vaši roditelji?
13. Gde ste obavili abortus? Zašto tamo? Gde ste dobili informacije? Koliko ste plaćali?
14. Koje metode su korišćene za Vaš abortus? Ako je poznato, koji je to metod? Kako se on obavlja?
Ako zna za druge metode, pitati: za koje druge metode znate? Ispitati: Gde ste dobili te informacije? (ispitati: prijatelji, rođaci, medicinsko osoblje itd.)
15. Kakav je bio tretman u bolnici (ne previše)?
16. Kako ste se osećali nakon abortusa?
17. Nakon abortusa da li ste koristili neka sredstva kontracepcije? Da li ste uopšte koristili kontracepciju? Koju? Ako ne, zašto ne? Koje poznate metode, koje su nepoželjne pojave? Zašto je korišćena, zašto ne?
18. Da li biste mi molim Vas mogli reći šta mislite o abortusu?
Uopšteno, koji je Vaš stav prema abortusu?

Ispitati: Proveriti razliku u korišćenju reči abortus i prekidanje trudnoće (ako 'prekidanje trudnoće' zvuči "bolje" nju upotrebljavati)
Ispitati: Dobro naspram loših stvari
Ispitati: Proveriti kulturološki pogled na abortus
Ispitati: Proveriti uticaj religije u vezi sa abortusom

19. Do kojeg meseca od začeća žena može da prekine trudnoću? U kojem mesecu trudnoće ste Vi imali abortus?
Tražiti: za određivanje vremena, koji meseci?

KONTRACEPTIVI

20. Šta mislite o kontracepciji? Za koje metode kontracepcije znate?
Ispitati: Proveriti tradicionalne i modrne metode.
Ispitati: Fokus na coitus interruptus metodi kontracepcije. Proveriti svesnost učesnika u vezi sa "prevencijom" koju ovaj metod pruža.
Ispitati: Ako nije spomenuto, posebno pitati za pilule, kondome i IUD.
21. Da li mislite da ovi metodi kontracepcije imaju nepoželjne pojave?
22. Gde ste čuli za kontracepciju?
Ispitati: Prijatelji, rođaci, medicinsko osoblje itd.
23. Da li znate gde se mogu nabaviti kontraceptivi kada su potrebni? Da li znate da su obezbeđeni besplatno?
24. Da li koristite neki od njih? Koji najviše koristite? (Definišite da li koriste više moderne ili tradicionalne?) Zašto?
Ako su korišćeni: Ko ih najviše preporučuje, Vi ili Vaš partner?
Ako nisu korišćeni: Zašto nisu nikad korišćeni (Ispitati: previše skupo, manje zadovoljstva, sramota itd.)
25. Šta mislite da je bolje: abortus / kontracepcija? Zašto?
Da li imate neke ideje za budućnost u vezi sa decom / trudnoćama?

VODIČ ZA DISKUSIJE FOKUS GRUPA- Fokus grupe sa ginekolozima Vodič za medijatora

PITANJA KOJA TREBA IMATI NA UMU

Kontekst zdravstvene usluge:

Pol + kultura:

Abortus

Pravni kontekst

UVOD

Medijatorov uvodni pozdrav i objašnjenje ciljeva studije:

Osnovna pravila:

Govoriti slobodno i otvoreno ali samo jedna osoba u istom trenutku

Uverenje o poverljivosti

Izraziti iskrena mišljenja; podjednako interesovanje i za negativne i pozitivne komentare

Ne postoje tačni i netačni odgovori, samo različita sagledavanja stvari, biti slobodan da podeliš svoje mišljenje čak i ako se ono možda razlikuje od onoga što su drugi rekli.

ZDRAVSTVENA NEGA

1. Razmislite o posetama Vaših pacijenata. Koliko često dolaze žene (pitati za redovne pacijente)? Kada je bila Vaša poslednja poseta doktoru? Koji je bio razlog te posete?

Ispitati: Proveriti da li je poseta bila zbog određenih simptoma ili samo regularna kontrola.

Ispitati: O stavu žena povodom posete doktoru?

Ispitati: Pokušati da saznaš uobičajeno ponašanje žena povodom posete doktoru.

2. Da li biste mi molim Vas mogli reći, koji često dolaze žena za prenatalnu negu?

Ispitati: Privatne klinike? Bolnice?

3. Kako ocenjujete medicinske službe u vezi sa prenatalnom negom? Gde

najčešće odlaze? Privatne klinike? Bolnice?

4. Uopšteno, kako mi možemo da ocenimo usluge vezane za prenatalnu negu koja se prima danas u poređenju sa ranijim godinama?
Zašto? Koja je razlika?

Ispitati: Napraviti razliku između usluga nuđenih u prošlim godinama i onih koji se nude sada.

REPRODUKCIJA I ABORTUS

5. Sigurno većina vas viđa trudnice u klinikama / bolnicama u kojima radite. Kako se prema ženama obično ophode njihovi pratioci? Ko ih najčešće prati?

6. Koje je najbolje godište za ženu da postane majka? Koji je optimalni broj dece koji parovi žele da imaju?

Ispitati: Broj dečaka, broj devojčica.

Ispitati: Pritisak od muža / njegovih roditelja.

7. U poređenju sa prethodnim godinama, da li možemo da napravimo razliku između ophođenja prema ženama tokom trudnoće od strane njene porodice sada i ranijih godina.

Ispitati: Koliko je ona pažljiva sada u poređenju sa ranije.

Ispitati: Koliko su pažljivi muževi u vezi trudnoće sada u poređenju sa ranije.

Ispitati: Kako se ponašaju ostali članovi porodice.

8. Šta ako je neželjena trudnoća? Koje mogućnosti biraju žene kada nose neželjenu trudnoću?

Ispitati: Da li je prekidanje trudnoće mogućnost?

9. Kada je prekidanje trudnoće mogućnost? Kako dolazi do toga?

10. Do kojeg meseca trudnoće žena može da prekine njenu trudnoću?

Tražiti: za određivanje vremena, koji meseci?

11. Da li biste mi mogli reći šta misliteo abortusu?

Dobiti generalni koncept abortusa?

Ispitati: Proveriti upotrebu reči abortus i prekidanje trudnoće (ako

“prekidanje trudnoće” zvući “bolje” onda to upotrebljavati.)

Ispitati: Dobro nasparam loših stvari.

Ispitati: Proveriti kulturološki pogled na abortus.

Ispitati: Proveriti uticaj religije u vezi sa abortusom.

12. Molim Vas, setite se nekog ko je imao ranije abortus? Nije potrebno da mi kažete ime te osobe, ali mislite na nju:

Čija je to bila odluka? Da li je bila njena, supružnikova/partnerova, od nekog trećeg? Koji je bio njen motiv za abortus?

Tražiti: premlada da ima dete, selekcija u odnosu na pol, neudata, itd.? Drugi razlozi?

13. Da li možete opisati tip žene koja bi tražila da abortira: fizičke karakteristike, razloge, motive, udata / neudata itd?

Da li mlađe ili starije žene traže više abortus?

14. Prema Vašem mišljenju, koji su najčešći razlozi za abortus?

Ispitati: Da li je pol deteta razlog za abortus? Drugi razlozi?

Do kojeg meseca trudnoće žene mogu da imaju abortus? Da li postoje slučajevi kada žene traže abortus u kasnijim mesecima trudnoće? Da li je to dozvoljeno? Šta biste Vi uradili u tom slučaju?

15. Da li bi ženi trebalo da bude dozvoljeno da abortira? Šta ako je trudnoća rizična po njen život? Zašto?

17. Prema našim prethodnim fokus grupama sa ženama, one preferiraju da obavljaju abortus u privatnim klinikama. Šta Vi mislite, koji je glavni razlog toga?

18. Koje vrste metoda Vi koristite za abortus? Kako se one izvode?

19. Da li znate, da li postoji neki zakon na Kosovu koji se tiče abortusa.? Ako ne, da li bi trebalo da postoji? Kada bi abortus trebalo smatrati legalnim? Kada nelegalnim?

Ispitati: kulturna stanovište

Ispitati: religiozno stanovište

20. Koji je maksimalni broj abortusa koji su ženi dozvoljeni? (Poruka za medijatora: ovo pitanje je konkretno u vezi sa svesnošću žena po pitanju broja abortusa koje žena može da podnese fizički).

SAVETOVANJE PRE I NAKON ABORTUSA

21. Prema Vašem mišljenju, da li doktori nude savetovanje ženi koja želi da abortira? (tražiti: nepoželjne pojave, važnost deteta, rizici).
22. Šta se dešava u vezi sa savetovanjem nakon abortusa? Da li doktori nude informacije u vezi sa kontracepcijom ženama koje su imale abortus? Kako žene uglavnom reaguju u ovakvim slučajevima? (Zainteresovane/ nezainteresovane)

Kako se žene osećaju nakon abortusa? (Pitati i za fizičko i za emotivno stanje, fokusirati se više na osećanja žena u ovom slučaju)

KONTRACEPTIVI

23. Šta mislite o kontracepciji? Sa kojim metodama kontracepcije su žene uglavnom upoznate?
Ispitati: Proveriti tradicionalne metode i moderne.
Ispitati: Fokusirati se na coitus interruptus metod. Proveriti svesnost učesnika u vezi sa "prevencijom" koju ovaj metod omogućava.
Ispitati: Ako nije spomenuto, pitati konkretno za pilule, kondome i IUD.
24. Da li mislite da ovi metodi kontracepcije imaju nepoželjne pojave?
25. Gde žene obično saznaju za ove metode kontracepcije?
Ispitati: Prijatelji, rođaci, medicinsko osoblje itd.
26. Da li znaju gde mogu da nabave kontraceptive u slučaju da im zatrebaju?
Da li znaju da su obezbeđeni i besplatni?
27. Šta Vi mislite, da li koriste neki od njih? Koji najviše koriste? (definišite da li koriste više moderne ili tradicionalne?) Zašto?
Ako su korišćeni: Ko je to predložio, Vi ili Vaš partner?

Ako nisu korišćeni: Zašto nisu nikad korišćeni (**Ispitati:** preskupi, manje zadovoljstva, stid, itd.)

28. Uopšteno, da li mislite da žene na Kosovu se radije opredeljuju za abortus nego za prevenciju trudnoće upotrebom kontracepcije?
Ispitati: lakše je? Manje problematično? (Poruka: postavljanje ovog pitanja može se razlikovati zavisno od grupe).

AKTIVNOSTI KOJE TREBA PREDUZETI

29. Da li abortus trebalo smatrati kao “pitanje oko kojeg bi se trebalo zabrinuti” na Kosovu? Da li mislite da je to prošireni fenomen?
30. Da li bi trebalo usporiti sa abortusom? Ako da, zašto? Ako ne, zašto?
31. Koje akcije, ako ih ima, bi trebalo poduzeti da se uspori širenje abortusa? Ko bi, po Vašem mišljenju trebalo da bude odgovoran za poduzimanje ovih akcija?

Ispitati: nacionalna vlada/vlast, lokalna vlada/vlast, internacionalni NVO-i, lokalni NVO-i, religiozne grupe, itd.

32. Kako oni to mogu postići?

Ispitati: Više edukacionih programa u školama, veći nivo dostizanja do ljudi koji su najranjiviji-omladina, više otvorenosti u društvu tako da bi ljudi mogli da razgovaraju o temama koje su u vezi sa abortusom, itd.

BELEŠKE

1. Kosovo Human Development Report - 2004 (United Nations Development Program)
2. Kosovo Human Development Report - 2004 (United Nations Development Program)
3. Statistical Office of Kosovo
4. Voice Of Women Report - 2004 (United Nations Development Agencies)
5. UNMIK Regulation No. 2001/27
6. Voice Of Women Report - 2004 (United Nations Development Agencies)
7. International Monetary Fund, 2003
8. Voice of Women -report (December, 2004) - UN Development Agencies
9. Voice of Women -report (December, 2004) - UN Development Agencies
10. Voice of Women -report (December, 2004) - UN Development Agencies
11. Kanuni i Lekë Dukagjinit - rewritten by Shtjefën Konstantin Gjeçovi
12. UNICEF Kosovo - June 2004
13. Kosovo Human Development Report - 2004 (United Nations Development Program)
14. Kosovo Human Development Report - 2004 (United Nations Development Program)
15. http://en.wikipedia.org/wiki/Abortion#Induced_abortion
16. http://en.wikipedia.org/wiki/Abortion#Induced_abortion
17. http://en.wikipedia.org/wiki/Abortion#Health_effects
18. http://en.wikipedia.org/wiki/Abortion#Health_effects
19. http://en.wikipedia.org/wiki/Abortion#Forms_of_abortion
20. Zakon o abortusu još uvek nije odobren od strane Skupštine Kosova. Zakon koji je trenutno na snazi je još uvek zakon koji se koristio pre konflikta 1999. god.
21. <http://www.plannedparenthood.org>
22. Reproductive Tract Infection/ Sexually Transmitted Infections in Kosova - National Institute of Public Health of Kosova Department of Epidemiology, 2003
23. <http://www.plannedparenthood.org>
24. <http://www.plannedparenthood.org>

